

Skulptorius, rašytojas

Vytautas MAČIUIKA

1930-1999

Mykolas Karčiauskas

Vytautui

*likšta
juodieji strazdai
jotvingiuos už sodybos*

*sidabruoja
upelės gija
sklidina
alksnalingoj*

*jotvingių toľumos
ūkanoj skęsta
negrįžtančios niekad
į Lietuvą*

*meldžiasi
mylijas
juodųjų strazdų
sesuva
alksnalingoj*

1998

VYTAUTAS MAČIUIKA

VYTAUTAS MAČIUIKA

Kelk savo akmenį

*Gaila prabėgusių metų,
Gaila veltui
Prarasto laiko,
Žibintų gaisai
Skrodžia nakties valandas.
Gaivalingas noras išlikti
Dainoje,
Žodžio pašvaistėje,
Žmonių atminty.
Ant galų pirštų
Vaikšto lemtis,
Metai nelaukia –
Kelk savo akmenį
Į švytintį kalną.
Dar jėgos neišseko,
Dar nepradingo
Minties galia.*

Gyvenimo laiptai

*Dar vienu laipteliu
Palypėjau –
Statūs
Gyvenimo laiptai,
Ir nežinia,
Į kokias aukštumas
Tie laiptai nuves,
Ir nežinia,
Kokias tolumas
Nuo viršūnės išvysiu.
Tegul ten atrasiu
Paskutinę poilsio vietą –
Vis tiek veržiasi į priekį
Gyvenimo laiptais
Neramuoje širdis.*

<...>
Mūsų nepriklausomybė atvėrė Pandoros skrynią, kurioje, be įvairių nepageidautinų padarų, dar slėpėjo ir nepagrįsta pagieža, šlykštus plunksnos brolių pavydas, nebūtų „nuodėmių“ ieškojimas, žeminantis žmogaus garbę ir orumą. Tai tokie mes esame.

O kokie būsim? Būsime, viluosi, išdidūs, ne visi, bet kai kurie sieks Nobelio premijos. Aišku, ne taip paprastai ta Nobelio premija dalinama... Ne per seniausiam vienam lietuvių poetui, kuris išvyko su sovietiniu pasu (tiesa, vėliau už politikavimą tą pasą jam panaikino) į užjūrį, kai kas jau pirmo Nobelio premiją, bet ar už kelis per dešimt metų sukurtus naujus eilėraščius laisvame pasaulyje suteikiamos tokio rango premijos? Vargu. Mūsų pretendentai dar teks nemažai padirbėti, išleisti ne vieną ir ne dvi geras knygas, kad atkreiptumėm į save pasaulinės literatūros specialistų dėmesį. O tam bus reikalingi geri vertimai. <...>

Svarbiausi kandidatai į būsimas literatūrines žvaigždes – jaunimas. Aš tikiu, kad jis greitai prisitaikys prie laisvojo pasaulio kūrybinių sąlygų ir sugebės nustebinti mus (ir ne tik mus!) iškiliais kūriniais, kurie išves mūsų literatūros laivą į platų vandenyną, skalaujantį visų žemynų krantus. Tai tie jaunieji pasiryžėliai laimės mūsų mažai tautai ir įvairių spalvų medalius, ir įvairiausių tarptautinių premijų. Nenusiminkime. Mes jiems nuoširdžiai paplосime. Kaip iki ašarų plojome sunkiais laikais mūsų teatruose tiems, kurie Mažvydo spektaklių finale skanduodavo: Lie-tu-va. Ne visi miegojo – buvo ir prislopinta rezistencija, pakeitusi savo veiklos formas, buvo ir „Kronikos“ puslapiai, kuriuos „Laisvoji Europa“ skraidindavo į eterį, kad girdėtų šimtai tūkstančių ausų, buvo ir „Žalgirio“ pergalės, ugdžiusios patriotinius jausmus. Todėl man nepriimtini dainos žodžiai: „Pabudome – ir kelkimės“. Lietuvių tauta niekada nemiegojo. Ir tremiama į Sibirą, ir dusdama sovietiniuose kalėjimuose bei lageriuose, viešuose susibūrimuose giedojo „Lietuva brangi“, o siauresniuose rateliuose – „Lietuva, Tėvyne mūsų“. Tai buvo mūsų priesaika ateičiai, kuri atėjo. Tik dirbkime Lietuvos labui ir žmonių gerovei – ir viskas bus gerai.

Tai tokie mano pamąstymai skaitytojui, kuris visada mokėjo pasirinkti grūdus nuo pelų, o ir pasimetusiems plunksnos broliams bei seserims noriu pasakyti: tikėkime ateitimi, ir viltis mūsų nepaliks. Tik būkime solidarūs tarpusavy.

Vytautas MAČIUIKA

Kaip gyvenime? // Literatūra ir menas. 1991. spalio 12

<...>
Apkandžiota, apdraskyta, politiniais purvais apdrabstyta tautos dvasia. Ir tai padaryta nevykėlių politikų ir jų palaižūnų dantimis ir rankomis. Lietuvių tautos dvasia iškentėjo sovietizacijos siaubą susitelkusi ir, be atskirų išimčių, vieninga. Prie vienybės išsaugojimo prisidėjo ir ujami inteligentai, sukąstais dantimis dirbę visuotinės cenzūros sąlygomis. Kas neigia kultūros poveikį tautos dvasingumui bet kuriomis sąlygomis, tas yra išsigimęs degeneratas, vaizduojantis neklystantį mesiją. Šiais laikais atsirado tokių apsišaukėlių. Bet neklystantis Teisėjas – Laikas viską sudėlios į savo vietas. Literatūros, dailės, teatro kūriniai, ir sunkiomis sąlygomis ugdyti lietuvių tautos dvasingumą, nebus nurašyti į istorijos šiukšlyną. Mažos tautos atstovai puikiai jautė, kur plazdena vilties kibirkštėlė, kuri išskėlė Atgimimo ugnį. <...>

Vytautas MAČIUIKA

Lietuva – Birutės žemė // Švyturys. 1993. Nr. 2

AUTOBIOGRAFIJA

Gimiau 1930 metais Kaune. Tėvas – karo lakūnas, motina – gailėstingoji sesuo, vėliau – gydytoja. Tėvas mirė 1940 m. kovo 25 d., o su motina išsiskyriau per Antrąjį pasaulinį karą. Tad nuo keturiolikos metų augau vienas kaip pirštas.

Eilėraščius pradėjau rašyti būdamas dešimtmėtis. Suprantama, tai buvo naivus Maironio poetinių pavyzdžių mėgdžiojimas, bet kai mokytojas, redagavęs mokyklos sienlaikraštį, įdėjo į numerį du mano eilėraščius – nustėrau iš laimės...

Jaunystėje didžiausią įspūdį paliko V. Majakovskio kūryba ir gyvenimas. Gerai išmokęs rusų kalbą, perskaičiau visą šio didelio poeto kūrybą. Vėliau susipažinau su pasaulinės literatūros pavyzdžiais. Žavėjauisi V. Vitmeno poezija ir jo kūrybiniu metodu, stebino Garsijos Lorkos ir Nerudos poetinė aistra, Hikmeto didvyriškumas. Nemažą poveikį turėjo man Apolinerio verlibras.

Dailę pradėjau studijuoti N. Krupskajos liaudies menų universitete Maskvoje, o 1958 m. skulptoriaus Juozo Mikėno

paskatintas įstojau į LTSR valstybinio dailės instituto skulptūros fakultetą, kurį baigiau 1964 m. diplominiu darbu „Dariaus ir Girėno memorialinis paminklas“.

Per dvidešimtmetį sukūriau 48 darbus iš granito, marmuro ir bronzos. Monumentalūs darbai pastatyti įvairiose Lietuvos vietovėse (Darius ir Girėnas Kaune, Herkus Mantas Klaipėdoje, „Šaltinis“ Palangoje, antkapinis paminklas kalbininkui Jonui Kazlauskui Vilniuje), 20 kūrinių įsigijo įvairūs Lietuvos muziejai. Iš sukurtų portretinių darbų išskirčiau poetų Just. Marcinkevičiaus, A. Maldonio, A. Baltakio ir kritiko J. Lankučio portretus, nulietus iš bronzos.

Dar 1957 metais buvau parengęs pirmą eilėraščių rinkinį, bet kai kurie poetai patarė neskubėti – į leidyklą rinkinio nunešiau. Nutariau pasiūlyti savo poeziją respublikinei spaudai. Man pasisekė. Nuo 1960 metų periodikoje buvo paskelbta apie 400 mano eilėraščių. Daugiausia juos spausdino „Tiesa“, „Literatūra ir menas“, žurnalai „Pergalė“, „Švyturys“, „Jaunimo gretos“.

Namas Kaune, Fredoje, kuriame gimė Vytautas Mačiulka. Fotografuota 1993 metų rudenį

Antano Mačiukos sūnūs Benediktas ir Vytautas bei
Juozo Mačiukos sūnūs Alfonsas, Jonas ir Juozas.
Gelvonėliai, 1939

1964 m. buvau priimtas į Vilniaus jaunųjų rašytojų sekciją, o 1965 m. „Vaga“ išleido pirmą mano eilėraščių knygą „Negludinti akmenys“. Tai jau buvo rimtas žingsnis į priekį.

Kai mano poezijos pavyzdžių pasirodė estų periodikoje (vertėjas M. Lodusas) ir lenkų spaudoje (vertėjas Z. Stoberskis), supratau, kai einu teisingu keliu – verlibrą daug lengviau verstį į kitas kalbas, jis demokratiškesnis, juo galima daugiau pasakyti to, kas domina ir kitų tautų atstovus. Rimuoti posmai, mano supratimu, vertėjams daug sunkiau įkandami...

Esu išvertęs į lietuvių kalbą V. Majakovskio kūrinį, kurį išspausdinti įvairiuose rinkiniuose.

Nuo 1960 metų dalyvauju poezijos vakaruose, kurie visuomet verčia mane kritiškai pažvelgti į savo kūrybą. 1978 m. „Vaga“ išleido antrą mano eilėraščių knygą „Ritmai“. Buvau priimtas į Rašytojų sąjungą. Tai antras rimtas žingsnis naujų knygų link: „Vaga“ išleido mano poezijos rinkinius „Prorėžos“ (1980) ir „Duburiai“ (1983). Džiaugiuosi, kad kompozitorių Vytauto Paltanavičiaus ir Benjamino Gorbulskio dėka nemaža mano eilėraščių virto dainomis.

Skulptūros poveikis mano poezijai neabejotinas. Intensyviai dirbdamas prie stambių konkursinių projektų monументams „Bresto tvirtovės gynėjams“ ir fašizmo aukoms atminčiai skirto ansamblio „IX fortas“, rašiau atakuojančios lyrikos eilėraščius, kurie grindė pamatus didesniems apibendrinimams („Gyvybės mandatas“ ir „Laikmečio spalvos“).

Šuoliuodamas plaka gyvenimo pulsas. Jaudina gimtinės rūpesčiai, jos nepakartojamos gamtos kaita, praeities ir dabarties realijos. Tai motyvai, kurie įsipina į eilėraščių eilutes, dirgina kūrybinę mintį, išjudina vaizduotę. Gyvybės ir mirties kova, širdies nerimą grėsmingos dabarties akivaizdoje išreiškia kapota eilutė, vyriškas ritmas, netikėta metafora, trapių įvaizdžių srautas.

Ne visada poetui pavyksta sukurti eilėraštį, kuris jaudintų žmonių širdis, žadintų šviesią mintį, verstų pažvelgti į pa-

saulį netikėtu kampu. Tokia jau poetų dalia – ne visada pavyksta iš milžiniško žodžių lobyno atrinkti kaip tik tą žodį, kuris skambėtų kaip varpas saulėlydy, nuaidėtų kaip šūvis gimtinės laukų tyloje. Bet poetinės nesėkmės verčia ieškoti, nenurimti ir tęsti kūrybinį kelią, vedantį į valandų nežinomybę, į susitikimą su tais, kurie laukia įsimenančių poetinių verčių, kurie moka atleisti, jeigu eilėraštis nuskambėjo ne taip, kaip buvo laukta. Todėl tikiu žmogumi, jo proto ir širdies galia, tikiu gyvenimu, kuris šioj žemėj niekada nesibaigia.

Vytautas MAČIUIKA

1985

Vytautas su savo šunimi Meškiu. Kaunas, 1944

„DORŲ ŽMONIŲ SIELOS ATSIVERIA VIENA KITAI”

Vytautas nevengė rizikos. Vytautas nevengė aštrių po-
čių. Kartais, atrodydavo, jis tyčia žaidžia su mirtimi. Bet
būdavo lygių priešininkų dvikova, kuriai ryžtis gali tikrai
sitikintieji savo jėgomis. O tą pasitikėjimą Vytautui įkvėpė
vienas žodis: „Lietuva”. Jis, be abejo, galėjo paskęsti ežė
bėgdamas iš įkalnimo vietos – salos kalėjimo, jis galėjo
simušti pramušgalviškai važiuodamas motociklu, jam gal-
koks nors niekšas suvaryti į nugarą peilį, kai jis šokdavo
dėti žmogui. Vytautas niekada nestovėdavo po medžiu:
ir būdamas už grotų.

Vytautas Mačiuka ant „perevalo”. 1955, birželio 2

Pirmoji pažintis

1946–1947 metai. Vidaus reikalų ministerijos Kauno kalėjimas Nr.3 (taip jis tuomet vadinosi). Karceryje, kuris buvo įrengtas giliame rūsyje, ne tik šalta ir drėgna. Akmeninės sienos ir grindys. Jokio medinio gulto, jokio lango. Tai kalėjimas kalėjime. Nubaustiems spec. karcერიu neleisdavo vilkėti viršutinių drabužių, parai duodavo 150 gramų duonos ir karšto vandens kaušelį. Aš čia vienas kankinausi šešta para, buvo likusios dar šešios. Mane supančiojo „cinga“ – kūnas buvo nusėtas pūluojančiomis žaizdelėmis, odą dengė ištisas šašas. Karcерio gavau „dėl tardymo klaidinimo“. Visiškai išsekau, buvau beprarandąs nuovoką, baiminausi neišlaikysiąs. Gelbėjo jaunystė ir vaikiškas užsispyrimas.

Staiga kaip perkūnas iš giedro dangaus! Į karcерį įspiriama jūrininko marškinėliai, o pakėlęs akis pamatau ir jų savininką: kaulėto taisyklingų bruožų veido, skvarbaus žvilgsnio. Jis nesceremonino. Užstojęs durų vilkelį, vadindamas mane vardu, pasirausė kareiviško kirpimo kelnėse, surado du gabalėlius česnako, marlėje suvynioto cukraus žiupsnelį, porą žagarėlių duonos. Apstulbęs nuo netikėtos pagalbos, net nepasiteiravau, kas jis, iš kur žino mano vardą. Suplėšęs savo nosinę, aptvarkė mano žaizdeles. Po poros valandų aš vėl stovėjau ant kojų. Susipažinome. Vytautas Mačiūka, kitiems kaliniams papasakojus apie mano būklę, suprasdamas mano, pradedančiojo kalinio, būseną, būdamas „kalinys profesionalas“, tyčia pažeidė kalėjimo režimo taisykles, tyčia užsidirbo karcерio. Jis negalėjo „stovėti po medžiu“.

Tai buvo daugiau kaip prieš 50 metų. Aš, dabar aštuntą dešimtį einantis „jaunuolis“, daugelio savo gyvenimo faktų neprisimenu, užmirštu ir kai kurių žmonių pavardes, tačiau tai, kas atsitiko tuomet Kauno VRM kalėjimo karceryje, menu iki smulkiausių detalių. Likusias karcерio bausmės dienas Vytautas mane auklėjo: mokė politinio kalinio elgesio taisyklių, kalėjimo etikos, apskritai mokė gyventi nelaisvėje – tardomam ir kalinamam. Šešiolikmetis mokė šešiolikmetį. Bet jis buvo profesorius, o aš – pirmakursis. Tada Vytautas man nepasirašė įskaitos, neįvertino mano egzamino pažymiu. Tačiau šis pirmasis gyvenimo universitetas, kurį aš baigiau Kauno kalėjimo spec. karceryje, buvo mano gyvenimo kelrodis. Be Vytauto jo nebūčiau baigęs...

Šis tas apie humanistinį terorizmą

Kauno kalėjime tuomet siautė kaliniai kriminaliniai nusikaltėliai. Kalėjimo valdžia specialiai į kiekvieną politinių kalinių kambarą įgrūdavo po keletą banditų iš Lietuvoje siautusių „Čiornaja koška“, „Krasnyj avtobus“, „Rasstriel“ ir kitų gaujų. Kalėjimo administracijai remiant, jie terorizavo kur kas gausesnę politinių kalinių bendriją, kurią sudarė dauguma ūkininkų ir valstiečių, vienas kitas miško brolis, gimnazistas, studentas. Siautėtojai atimdavo iš varganus siuntinius gavusiųjų maisto produktus, geresnius drabužius, versdavo vietoj savęs plauti kameras, valyti klozetus. Jie turėjo pasislėpę peilių, virvių gabalėlių. Kiaurai tatuiruoti, randuotais

Vytautas Mačiūka: „Dabar čia gyvenu, „komsomol i molodež“. O kokie puikūs butai dabar tam name, kuris matosi tarp katilinės ir garažų!“ 1956, birželio 26

Matrosovas. 1955, gegužė

Viršuje – Vytautas Mačiuka su bičiuliu Algiju prie pirties Matrosovo zonoje. 1954, gruodis

Žemiau – „Kai „perevalą“ užpučia“. 1955, gruodžio 3

veidais, atrodė baisiai. Tuos, kurie jiems nepaklusdij, užkloję veidus, sumušdavo iki sąmonės netekimo dauguma – ūkininkai, patekę už grotų dėl to, kad nešė apie apsilankiusius pas juos partizanus – nebuvo tojai, o mes – vienas kitas nepilnametis moksleivis mis rankomis, kaip sakoma, pirmame raunde pralaimėjus.

Lūžis įvyko, kai kalėjime pasirodė Vytautas. Greitai sužinojau, jog kalėjime tas, kuris pabėgo iš ypatingai saugios zonos, tas, kuris kaltinamas pagal Baudžiamojo kodekso 3 d. – t.y. už politinio terorizmo vykdymą, tas, kurio mirtis, – jis gali ir kitiems mirties nuosprendį įvykdyti.

Su tokiais kalininiais skaitydavosi visi: ir kalėjimo rėtojai, ir užkietėję „butovikai“ (kriminaliniai nusikaltėliai). O Vytautas šaltai, nuosekliai ir, pasakyčiau, mielaširdiškai kalbėjo po kameros... Po jo apsilankymo vienas kitą vadeiva staigiai būdavo eliminuojamas, kameros ištuštėdavo, imdavo draugiškai dalytis kukliais maištais. Atsiradus įkvėpėjui, jau ir be jo tiesioginio įsikišimo bilizavomės. Banditizmo tarpasnis Kauno kalėjimo kalinių kamerose pasibaigė.

Paskutinį kartą nelaisvėje susitikome Kauno kalėjimo „nyčioje“ – iš maldos namų paverstoje didžiulėje peizažo kameroje. Ką tik buvo bendrai sukalbėta malda. Vytautas, kai buvo pakviesta pasimelsti už tuos, kurie nešė. „O tie, kurie neneša, tegul skradžia prasmengtinai į laisvę“.

Tačiau Vytauto nuostata religijos atžvilgiu nebuvo visiškai skeptiška:

„Tikėjimo, kuris kyla iš vidinio sielos alkio, neįveikiami įrodinėjimai. Jeigu žmogus jaučia Dievą betarpiškai, tikėjimas duoda ką nors gera, palengvina gyvenimą“.

Vytautas MAČIUKA. Politinių kalinių sąjungos

Kairėje – „Kadaise ir tu buvai Intrikano miške“

Vytautas Mačiuika: „Kaip patinka pažanga šioje srityje?“

Pasiruošę šuoliui. 1958

te į sveikatą. Tačiau niekaip negaliu suprasti, – tuomet kalbėjo man Vytautas, – kai kurių religijos dėsnių”.

„Jeigu žmogus nekaltai žudo kitus žmones ir jį sutramdyti įmanoma tik atimant jam gyvybę – tad argi humaniška tai drausti?“

Vytautas ir tuomet, ir vėliau teigėdavo, kad jo veiklos tikslas – žmogiškas žmogus. Tačiau jis nesigėrėjo tokiu žmogumi, jis jam nenuolaidžiavo. Buvo rūstus, rūstus sau ir kitiems. Buvo įsitikinęs, kad rūstumas ne tik gyvenimui, bet ir žmogų daro geresnį.

Vytautas bene vienintelis iš mūsų net ir nepriklausomybę atgavus neprašė jo reabilituoti. „Aš teistas už politinį terorizmą. Tokia buvo mano veikla okupacijos metais. Mano terorizmas buvo, yra ir bus tik humanistinis. Jis nukreiptas pagelbėti, padėti žmonėms, padėti tautai. Jis neturėjo net savigynos elementų. Tad kodėl mane reikia reabilituoti?“

Savi ir svetimi

Vilniuje mes gražiai ir daug bendravome. Dalyvavom Vytauto organizuotoje Dariaus ir Girėno žygdarbio atgaivinimo epopėjoje, jo skulptūrų ir knygų pristatymuose. Bendravome

ir santūriai, ir linksmai. Visko čia nepapasakosi. Tačiau v kita žiupsnelį prisiminimų norėčiau pateikti.

Antai, pasirodžius knygai „Savi ir svetimi“, pasiūliui ekranizuoti šviesaus atminimo Vytautui Žalakevičiui. Prie susitikau su autoriumi ne vien tam, kad gaučiau sutikimą ir kad, V. Žalakevičiui pageidaujant, išsiaiškintčiau Vytauto čiuikos požiūrį į savų ir svetimų problemas žvelgiant iš nos akimis.

Diskutavome ne valandą ir ne dvi: apie mūsų kartos mo vingius, apie konformizmą, apie savų ir svetimų santą nūdienos peripetijose. Padarėme išvadą, nustatėme, kurio turėtų laikytis filmo kūrėjai. Tai žinoma ir pap formulė: „Tikslas pateisina priemones“. Aišku, šiuo at tikslas – Lietuva, jos žmonės, jų mentaliteto išlikimas

Užrašiau kai kurias įdomesnes, mano galva, Vytauto tis:

„Tebūnie šioje žemėje žmogui duotas gyvenimas ir l nas. Amžinas jis yra jo veiklos istorijoje. Žmogaus veikl jo kova, jo pastangos siekti savo žmogiškosios ir gyven prasmės realizavimo. O tam visai pakanka ir šios kuklios pakalnės”.

„Aš niekada nesigraūžiu dėl to, ko neturiu. Aš visada d giuosi tuo, ką turiu. Kiek čia žmogus gyvena – kelias de tis metelių. Geras blykstelėjimas, ir tiek. Jei dar imsi g tis, sielotis, tai ir nepamatysi, kaip metai prabėgs. Man, dirbti – tai dirbti, jei sielotis – tai sielotis, jei mylėti mylėti...”

„Dorų žmonių sielos atsiveria viena kitai. O atviror lon gali įdėti viską: ir meilę, ir darbštumą, ir gerumą kit Uždara siela yra akla, kurčia viskam. Atvirą sielą žmo savį žmonės...”

„Niekas, žinoma, nemėgsta savimylų. Jie man svetim toks žmogus, kuris visai savęs nemyli – baisus žmogus tas, kas tvirtai, nesimaivydamas myli save, sugeba tai mylėti kitus. Jie myli save ramiai, tos meilės nereikia g kyti jokiais savęs įtikinėjimais, jie ne per daug stengiasi savo trūkumus ir nesibijo būti pašiepiami bei peikiami. lėti save – tai ne savimi patenkintam būti, tai nieko be neturi su savimeile ir egocentrizmu”.

Vytautas Mačiuka aviacijos šventėje, kurios metu jam buvo įteiktas Dariaus ir Girėno medalis. 1994, rugpjūčio 20

In memoriam

Aš privalėjau kalbėti Rašytojų sąjungoje atsisveikinant su Vytautu. Privalėjau pasakyti, o gal net ir tyliai pagiedoti mudviejų labai mėgtą Lietuvos partizanų dainą. Jos melodiją ir žodžius išmokau pogrindyje. Ją dainavo „Geležinio vilko“ rinktinės partizanų leitenantas Vėjelis (pavardės nežinau). Labai gražus mėlynakis, ilgais šviesiais plaukais, dailaus balso ir didelės narsos vyras. Jis žuvo nelygioje kovoje, ir jo kūnas gulėjo Prienų turguje. Ši daina labai patiko Vytautui, ir jis ją vienu kartu išmoko:

*Išeinu, nelauk sugrįžtant,
Į laukų marias.
Žydės antrą kartą vyšnios,
Čia nebus manęs.*

*Pasilik, aš eisiu vienas,
Vis lydės viltis.
Užmiršau tavo blakstienas
Ir melsvas akis.*

*Veltui remis dar pušys dangų,
Veltui šilas oš.
Leisk užuolaidas ant lango,
Nebegrįšiu aš.*

Albinas ŠUKELIS

P.S. Kai brangus žmogus pasitraukia iš mūsų tarpo, mes prarandame ne tik jį. Hemingvėjus teisus: „<...> kiekvieno žmogaus mirtis nusineša dalelę manęs, kadangi aš priklausau Žmonijai. Ir todėl niekada neklausk, kam skambina varpai – jie skambina tau”.

2000, sausio 27

V. Mačiuka tąsyk sakė, kad romane jis nieko neišgalvojo. Ir net dabar tai stebina: arti pusšimčio neišgalvotų veikėjų, įtempto veiksmo panorama plati: Lietuva, partizanų kova, lageriai, aukštų sovietinės Lietuvos vadų kabinetai, net Maskva, užatlantė, susitikimai su išeivijos veikėjais, tikriausiai pirmoji lietuvio skaitytojo pažintis su būsimu Lietuvos prezidentu Valdu Adamkumi. Romano dokumentinė tikimybė neabejotina. Intriga meistriškai sumegzta. Šitaip rašomi amerikietiški romanai, kad skaitytojas, paėmęs knygą į rankas, perskaitytų ją vienu prisėdimu. V. Mačiuka prisipažino, kad rinkti medžiagos knygai jam kaip ir nereikėjo. Jis viską išgyveno, daug ką matė, labai daug sužinojo bendraudamas su įvairiais žmonėmis. Kai jau atsidėjo vien rašymui, per metus parašė knygą. Šitokią knygą skaitytojas mielai priėmė. <...>

Bronius JURŠĖ

Likimo spąstų išvengęs // XXI amžius, 1999, spalio 20

„MANO REZISTENCIJĄ PRATĘSL SKULPTŪRA IR PLUNKSNA”

Su poetu ir skulptoriumi Vytautu Mačiuka kalbasi literatūros kritikas Ričardas Pakalniškis

Ričardas Pakalniškis. Gerbiamas Vytaute! Kas skaitė Tavo poezijos rinktinę „Atminties vingiai” (1987), negalėjo nepajusti, kad ji kupina ne vien monumentalios skulptūros aplinkoj subrandintų vaizdų, bet ir užkrečiančios rūšių metų įtampų, nesugniuždomo laisvės polėkio, dvasinės galios. Žinant, kad su ginklu rankose esi kovojęs partizanų gretose, dukart pabėgęs iš sovietinių lagerių pragaro, trečią kartą nuteistas 25 metams lagerio ir 5 metams teisių atėmimo, dažnas Tavo eilėrašties įgyja gilesnę prasmę. Sakyk, ar ne kalėjime ir Tavo kūrybos pradžia? Juk esi kelių populiarių lageriuose sukurtų dainų autorius, jose drąsini priešintis smurtui („Ei, artojai, vėl pavojus”), poetizuoji Sibirą nelyginant „žvėris narve” vežamus žmones („Etapas į šiaurę”), žadini įkalintus bičiulius neprarasti vilties, kad vėl „...švis Tėvynės/ Laisvės aušra” („Draugystės maršas”).

Vytautas Mačiuka. Plunksną rimčiau išmėginau 1947 m. Kauno kalėjimo karceryje, po sužeidimo kautynių metu trečią kartą pakliuvęs į čekistų rankas. Sėdėjome kartu su Antanu Miškininiu, jis ir buvo pirmas mano „Draugystės maršo” vertintojas, pataisė kai kuriuos žodžius. Būdavo, sėdi kameroj kažkur už tūkstančių kilometrų Vorkutoje, Pečioroje, Taišete, Karagandoje ar Magadane ir staiga girdi, kaip zonoj skamba tavo daina. Ašaros byrėdavo iš susijaudinimo, tada pajusdavau, kad ir plunksna gali būti naudinga. Aplinkui daugiausia buvo kitų tautybių kalinių, kokius 7 metus rašiau jiems rusiškas dainas. Prie lietuvių kalbos grįžau 1954 m. Kolymoje, kai pasidarė laisviau ir galima buvo susirašinėti su Lietuva. Kaliniai mėgdavo pradėti laišką eilėmis ir kaip „žinomo poeto” prašydavo manęs paramos. Kartą mane sukrėtė vieno politkalinio atnešta nuotrauka. Palangoj jauna moteris įbridusi į jūrą. Juk tai ir mano vaikystės jūra! Vietoj prašomų trijų eilučių per tris savaites parašiau poemą „Sakmė apie Laimę”. Aš ją ir pradėjau tiesiog nuo nuotraukos („Tave pasveikint leisk, mieloji/ Sesute gintaro tautos/ Kuri sugrįžt mane vilioji/ Ieškoti laimės prarastos”) ir, sėdamas Maironiui, o gal ir A. Puškinui, per žvejo legendą išreiškiau nesugniuždomą Laisvės siekimą. Dabar ši poema įdėta į mano rinkinį „Vilties valanda” (1990).

R. P. Ar ne nuo jos ir užsimezgė Tavo literatūriniai ryšiai su išeivija?

V. M. Kurį laiką, grįžęs iš lagerio, nežinojau, ar dar gyvi motina ir brolis. Per patikimus žmones „Draugo” laikraščiu buvo pasiųstas šifruotas skelbimas, kuriame sakoma, kad Antano sūnus Adomas ieško Vaidės (mano tėvas Antanas šitaip vadindavo motiną, o Adomas – mano antras vardas). Skelbimo tekstas buvo parodytas motinai, ji pašiurpo iš džiaugsmo ir baimės, ar tai ne provokacija, ir nulėkė pas brolių, kuris tada studijavo Čikagos uni-

versitete: Vytautas gyvas!... Šitaip prasidėjo slapti mūsų kontaktai. Su pirmu eilėraščių pluoštu nusiunčiau motinai ir „Sakmė Laimę”. Ji parodė poemą K. Bradūnui, su kuriuo bendravau pat tada Čikagon atvykusiam H. Radauskui ir paprašė kaitą faktą pažymėti. Perskaitęs H. Radauskas labai susijaudė ir dedikavo savo knygą „Strėlė danguje” (1950) su įrašu: „J. Vytautui – H. Radauskas, 1956.III.15”. Nuostabiausia, kad jį vadino mane poetu. Niekas nebuvo manęs taip įvardinęs.

R. P. „Sakmė apie Laimę” buvo paskelbta išeivijoje?

V. M. Gink Dieve, ne! Būtų mane pražudę. Ten mane gijo motina, ir K. Bradūnas tam pritarė. Jie daugiausia skelbė mano skulptūros darbų nuotraukas su komentarais. 1966 m. „go” kultūros priedas ypač iškėlė mano „Piemenuką”. Vienas rašas, kad „saugumo nužudytą profesoriaus Jono Kazlauską bei Vytautą Mačiuką sukūrė...”, mus net pašiurpino: juk sėdurdavo ant CK stalo. Mano penkiasdešimtmečio proga žlas anglų kalba „Lituanus” (1980.V.26, Nr.2) įdėjo net dešimt darbų nuotraukas, prisiminė išleistas poezijos knygas. Kai pėdoje buvo pastatytas Herkus Mantas, žurnale „Lituanus” V. Iertienė rašė, kad skulptoriui nebaisu ir numirti, jei miesto re stovi jo skulptūra. Smagu, kad prie šio paminklo kasme sėjo 14 d. su vėliavom ir gėlėm lietuviai, latviai, estai re pažymėti žuvusios tautos atminimo. Šiuo paminklu aš no pasakyti, kad Herkaus Manto žygdarbis – tai šūvis į ateitį išlikti gyvi galim tik kardu ir skydu gindamiesi nuo visokios pacijos. Kai buvau Amerikoj, K. Bradūnas, dedikuodamas „Alkaną žemę” (1976), parašė: „Jei pasiekei kitą krantą/ kinam už Herkų Mantą” (Čikaga, 1988.VII.18).

R. P. Kaip gaudavai iš užsienio knygas ir žurnalus?

V. M. Per slaptus kurjerius ir siuntinius netikrais adresais gimines). Įdėdavo po knygele, po žurnalą, muštinkai ne prisikapstydamo, praleisdavo. Ryšiai pamažu plėtėsi. Kny žurnalų pradėjau gauti dar N. Chruščiovo laikais, apie 1960-metus. Daugiausia gaudavau A. Mackaus ir K. Bradūno kibeveik tais pačiais metais, kai jos išėdavo. Per rankas esu p dvi tris J. Aisčio ir B. Brazdžionio, H. Nagio ir A. N. Niliūno knygeles, Liūnės Sutemos „Bevardę šalį”, J. Meko „noraščius” ir „Pavienius žodžius”, R. Vėžio „Raidės laiko griau se”, A.J. Greimo „Apie dievus ir žmones”; 50-mečio proga t žmona atvežė A. Škėmos „Raštų” du tomus. Nuo 1959-ųjų guliariau – nuo 1964) gaudavau „Metmenis”, nuo 1964 – „račius”, „Draugo” kultūros priedą „Tėviškės žiburis”. Gavęs perskaitydavau nuo išleidimo metų ir tiražo iki galo, visk virškindavau ir padėdavau lentynon. Gerai žinojau, kad ta

ratūrą draudžiama platinti, kad ją ima į specfondus, todėl kai ką laikiau pas patikimus žmones, bet turėjau ir savo namuose. Mano biblioteką tris kartus apvalė saugumas, konfiskavo beveik visus A. Mackaus, B. Brazdžionio, H. Nagio, A. Nykos-Niliūno rinkinius, daugybę „Metmenų“, „Akiračių“, mažiau „Tėviškės žiburių“. Pirmą kartą saugumiečių grupė su kratos orderiu įgriuvo 1963 m. spalio mėnesį. Buvom ką tik suradę Dariaus ir Girėno palaidus, tad pirmiausia griebė filmuotą medžiagą, kurios dalį laikiau namuose, atėmė protokolų originalus (laimė, buvau spėjęs padaryti kopijas) ir visą Vakarų literatūrą, kurią čia rado. Paskutinį kartą „valė“ be manęs 1977 metais. Tikriausiai ieškojo siųstuvo: viskas apversta aukštyn kojom, motinos atgabentas radijo aparatas „Grundig“ išardytas į smulkias detales, nepalikta nė kratos protokolo. Dingusi ir literatūra. Tada skundžiausi CK sekretoriui ir Saugumo komiteto pirmininkui: jeigu esu nusikaltęs – tegu pateikia kaltinimą (vėliau vienas saugumo pulkininkas atsiprašė, atseit įvykusi „klaida“).

R. P. Kuo patraukė H. Radausko „Strėlė danguje“ ir visa kita išeivijos poezija?

V. M. Lietuvių poezija man visada buvo nedaloma. Man nesvarbu, kur tu rašai – Paryžiuje, Čikagoje ar Niujorke, jei rašai lietuviškai, esi lietuvių poetas. Mane jaudino, kad ir J. Baltrušaitis, žymus rusų poetas, gyvenimo saulėlydy „Ašarų vainiku“ prabilo lietuviškai... Matai, stebuklų nebuvo. Poezija man rūpėjo apgauti cenzūrą, išklabinoti kokį sistemos sraigtelį, rūpėjo gyvybės ir mirties kova, vyriškas ritmas, kapota eilutė, netikėta metafora, įvaizdžių srautas. H. Radausko eilės man pasirodė per daug atitrauktos, tarsi praeities etapas, todėl nesukėlė stipresnio įspūdžio. Iš visų išeivijos poetų didžiausią įspūdį, o gal ir poveikį man padarė Algimantas Mackus. Savo tragizmu „Chapel B“ tiesiog sukrėtė. Aš jau žinojau, kas yra A. Škėma, ir galvoj netilpo, kaip lietuvių literatūra praranda šitokius milžinus. Tiesa, A. Mackaus pesimizmas (nors jame radau ir pasaulio *Weltschmerz'o*) tautinio mentaliteto atžvilgiu man buvo nepriimtinas. Aš laikiau save Lietuvos partizanų, kurio rezistenciją pratęsia skulptūra ir plunksna. Aš jaučiausi esąs ne koks genijus ar ypatingas talentas, o kovotojas. Visa mano kūrybos esmė – tautos egzistencija, jos kalba, pasipriešinimas klestinčiam rusifikacijai. Ir aš išradinėju rebusus, žaidžiau šachmatų partiją su cenzūra, su visa ta supančia velniava ir išmokau rašyti taip, kad „tikėtų“. O Mackus stovėjo tarsi ant „mirusios kalbos“ slenksčio ir į daugelį dalykų, kurie man buvo labai vertingi, žiūrėjo pesimistiškai. Aš su tuo negalėjau sutikti. Bet jo kūryba man patiko kaip aukštos prabos menas. Ypač jo verlibras, kuriuo jau rašiau bene penkti metai. Turiu pasakyti, kad į literatūrą atėjau ne pėsčias. 1955–1960 m. palaikiau glaudžius ryšius su reabilituotais politikaliniais iš Maskvos literatūrinio ir politinio pasaulio. Skatinamas maskviškių draugų, gerai susipažinau su V. Chlebnikovu, žavėjausi V. Majakovskio drąsa ir jo metafora, patraukė G. Apolineras. Metaforų srautas man tapo poezijos *credo*. Šitaip suvokiau, kas yra verlibras, ir jį išbandžiau. Mano verlibro tikrasis dvasios tėvas buvo V. Vitmenas (1959-ųjų rudenį A. Miškinis padovanojo savo išverstus V. Vitmeno „Žolės lapus“). Nuo to laiko verlibras pasidarė pagrindi-

Vytautas Mačiūka Poezijos pavasaryje

nė mano eilių forma. O po poros metų A. Mackus man parodė, kas yra lietuviškas verlibras. Jo verlibras buvo toks naujas, laisvas, spontaniškas, kad mane, kaip poetą, tai labai paveikė. Daugiau nei vienas poetas man neturėjo tokios įtakos kaip A. Mackus.

R. P. Net ir A. Nykos-Niliūno egzistencinė lyrika?

V. M. Mačiau, kad gera poezija, perskaitydavau it kokį dviasios brolių, bet nei gilesnio įspūdžio, nei įtakos man nebedarė. Tiesa, rašydamas ciklą „Perifrazės“ (kn. „Ritmai“, 1978), staugia pajutau ne vien A. Mackaus, bet ir Liūnės Sutemos trauką (tarp išeivijos rašančių moterų Liūnė Sutema man – viršūnė, o tuo metu kaip tik žavėjauosi jos poezija). Ar neprimena Sutemos tie „mano prisipažinę miestai/ gatvelės nematytos/ kuriomis nulingavo mano kuprotos dienos/ rytais ir vakarais/ kada pavėlavę laikrodžiai/ neša valandas kraujuojančiom uodegom...“ ir pan.?

R. P. Gal Liūnė Sutema Tau artima kaip Mackaus tęsėja?

V. M. Taip, ji Mackaus poezijos idealo tęsėja.

R. P. O Henrikas Nagys?

V. M. Radau nemaža labai gerų eilėraščių. Tiesa, šaltoki, skaitydami neapsižiūlimsi. Beje, esu pradžiugintas, kad jis čia, Lietuvoje, autentiškai pasakė savo nuomonę apie tokius poetus kaip Tomas Venclova. Ir aš jo nepervertinu. Gerai pažįstu mandelštamus, pasternakus, achmatovas, ir apmaudu, kad formos atžvilgiu jis ne kažin kiek tūnėjo į priekį, ne ką naują davė lietuvių poezijai. Jo eilėraščiai padaryti kultūringai, literatūriškai, bet ne man. Žinau, kad išeivijos intelektualai jį tiesiog dievina: atseit vos ne didžiausias Europos poetas! Žinau, kad J. Brodskis išvertė jo eilėraščių ir įdėjo „Kontinente“, kad kelis jo eilėraščius išleido Lenkijoje, bet aš netikiu, kad jie jau verti Nobelio premijos (Nobelio premijai kūrybos rezultatai turėtų būti keleriopai didesni). Beje, Tomas Venclova gyrėsi esąs „pasaulio pilietis“. Ir į A.J. Greimo semiotiką jis įsikabino todėl, kad tai „pasaulinės reikšmės“ mokykla. Žinau, kad Lietuvą jis buvo peržegnojęs ir nuėjęs su Maskvos disidentais kita kryptimi, neturinčia nieko bendra su mūsų vargana „provincija“. Tuo tarpu A.J. Greimo garbei reikia pasakyti, kad dar vokiečių okupacijos metais jis buvo vienas pagrindinių Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos redakcijos narių, rašė pasipriešinimo straipsnius. Nenuostabu, kad, ir pasidaręs semiotikos mokyklos galva, jis grįžo prie lietuvių mitologijos ir ją iškėlė į pasaulinį lygį. Tai kur kas pranašesnis kelias.

R. P. Kuriuo aspektu Tau artimi K. Bradūno poezijos mitologiniai bei istoriniai motyvai?

V. M. Istorinė tematika tais metais buvo vienintelis būdas žadinti jaunimo sąmonę. Buvo aišku: jei nurašome praeitį, tai mums amen. Aš lenkiu galvą prieš K. Bradūną už tai, ką jis sukūrė. Poezijoje jis užsispyręs akmentašys, bet kiek Lietuvoje paplito jo knygų – gal tik vienetai. Aš nedrįsau ta tema rašyti, nes žinojau, jog manęs vis tiek nespausdins, ir tiesiog sirgti sirgau, kad šituo keliu drąsiau eitų ne tik Just. Marcinkevičius, bet, pavyzdžiui, J. Vaičiūnaitė bei kiti poetai.

R. P. Ar K. Bradūno baladės partizanų kovos motyvais – apie motiną, skalbiančią „kruvinus marškinius“, seserį, einančią miškan „kruvinu laštakiu“, neskaito kurti ką nors panašaus?

V. M. Aš šitai slėpiau savy kaip labai brangius dalykus, o kai rasdavau K. Bradūno ar kitų poetų kūryboje, pasidžiaugdavau,

kad jie prisimena, ir kartu stebėdavau, kaip tai toli nuo tikrovės. Ir K. Bradūno partizano įvaizdis – atitrūkęs nuo realybės, iš senų dainų (jis nežinojo tikrų peripetijų, kurios čia vyko). O tokie eilėraščiai, kur maža realaus partizanų gyvenimo, man nedarė gilesnio įspūdžio. Iš viso lietuvių poezijoje nerandu tikrų kūrinių partizanų tema. Nebent pačių partizanų kūryboje.

R. P. Iš poetų bene artimiaus bendravai su Antanu Miškinu. Ar jis užsimindavo apie savo psalmes?

V. M. Su Miškinu ir jo žmona kalbėdavomės atvirai, ypač apie lagerius. Kūrybos beveik neliesdavom. Nebent persimesdavom nuomonėmis apie tai, ką rašo Justinas ar Gėda. O savo „Psalmes“ slėpė, tik dabar apie jas sužinojau.

R. P. Kuo Tau įdomus Bernardas Brazdžionis, jo kovingas patriotizmas ir pati poezija?

V. M. Aš lenkiuosi prieš jį kaip tautos šauklį nevilties metais. Poetui gana ir vieno tokio eilėraščio kaip „Šaukiu aš tautą, GPU užguitą“. Brazdžionis mane lydėjo per lagerius ir kalėjimus. Čia išstremti inteligentai mokėdavo jį atmintinai, cituodavo. Prisimenu, kaip sukrėtė eilutės iš „Paskutinio pasmerktos myriop žodžio“: „Mačiau, kaip vedat jūs bedugnėn milijonus, / Ir nešaukiau: „Gana!“ Aš kalts! Taip. Sušaudykite mane...“ Tai mane veikė ir veikia iki šiol, bet čia ankstyvasis Brazdžionis. Tik po vienuolikos metų sužinojau, ką jis rašė ten, užsieny. Man nesvarbu, kad išeivijos kritika nevertina populistinės poezijos, reikalauja amžinų dalykų, bet kai perskaičiau Lietuvoj išleistą visą jo „Poezijos pilnatį“, pamačiau, kad man ten artima gal tik penki procentai. Deja, jis labai kartojo, vartoja nuvalkiotą žodyną. O kai randu kokį įkyrėjusį šampą, kartais visas eilėrašties nepriimtinas. Man artimesnis J. Aisčio, ypač ankstesnio, lyriškumas ir, žinoma, A. Miškinio dainiškumas. Gal kad šitų bruožų stinga mano kūrybai.

R. P. Kaip atrodė pasaulis, atsivėręs iš „Metmenų“ ir „Akiračių“?

V. M. Traukdavo istorija, politika. Ypač domėdavau, jei ką rasdavau apie Lietuvos poetų kūrybą. Būdavo smagu, kad ir už Atlanto žino, ką mes čia veikiamo. Apie mūsų poetus įdomiai rašė R. Šilbajoris, patiko ir V. Kavolis. Bet ilgainiui ir Lietuvoje išaugo stipri kūrėjų karta, gyvenimas pajudėjo priekin, ir „Metmenys“ nebedarė ankstesnio įspūdžio, nieko nauja sau juose neberandu. Stebiuosi, kad jie pradėjo spausdinti atvykėlių iš Lietuvos pranešimus, man tai neįdomu. Vis labiau svetimas atrodė ir R. Šilbajoris. Jo straipsniuose pasigedau daugiau vakarietiškos informacijos. Ilgą laiką nesupratau, kodėl savo straipsniuose jis daugiausia remiasi rusų, o ne anglų ar prancūzų literatūros kūrinių, paskui sužinojau, kad jis slavistas. Man tai neįdomu (tam yra slavistikos žurnalai). Mane labiau domindavo ar dirgindavo vakarietiška medžiaga, kuria remiasi V. Kelertienė, B. Cipijauskaitė, I. Maziliauskienė... Aš gaudydavau V. Kavolio žodį per Amerikos balsą, perpasakodavau žmonėms, bet kai jis pasiklydo savo kultūrologinėse schemose, aš jo logikos nebeseku. Man kur kas įdomiau, kai V. Kelertienė svaichia apie A. Radzevičių ar apie moterų jovalą literatūroje bei gyvenime. Panašiai ir „Akiračiai“. Jie daug davė, kai mums

stigo informacijos. Bet atėjo laikas, kai ir „Akiračiai“ nebe-traukia: gerai, kad yra informacijos, aktualijų, bet to mažai.

R. P. Kiek pastebėjau, visad sukaisi tarp poetų, menininkų.

V. M. Tais sunkiais laikais, be A. Miškinio, bendravau su K. Papečkiu, A. Liobyte, K. Inčiūra, J. Šukiu, P. Širviu, su dailininkais J. Mikėnu, J. Pundzium, architektais Algimantu ir Vytautu Nasvyčiais, V. Brėdikiu, V. Čekanausku. Su poetais Just. Marcinkevičium ir J. Vaičiūnaite, kritiku J. Lankučiu. Nemaža laiko man skyrė istorikas J. Jurginis, iš kurio sužinojau begalę įdomių dalykų. Artimai bendravau su Lietuvos dažnai atvykstančiu „Šviesos-Santaros“ lyderiu V. Adamkum (nuo 1972 m. jis man daugiausia atveždavo išeivijos knygų ir periodikos leidinių). Taip pat su kritike V. Kelertiene. Bendravau su aktorais H. Kurausku, M. Rasteikaite, solistu R. Sipariu, kompozitoriumi O. Balakausku ir jo žmona muzikologe R. Mikėnaite. Buvome vienminčiai. Neužmiršamos valandos, praleistos su A. Mackaus žmona Dalia Juknevičiūte (supažindino aktorė O. Knapkytė-Juknevičienė). Dalia pasakojo apie žuvusio poeto žmogiškąsias ir silpnąsias puses. Atmintinai citavo Mackų... Ir pati jauna mirė.

R. P. Kaip Tau atrodo, kiek Lietuvos poetai buvo susipažinę su išeivijos knyga ir kiek ja rėmėsi savo kūryboje?

V. M. Išeivijos knygų nuo N. Chruščiovo laikų gaudavo ir skaitydavo visi (turiu galvoje poenclovinius poetus: E. Mieželių ir kitus). Sprendžiu iš kalbų. Jie neslėpdavo, kad skaitė tą ar aną, piktindavosi, kad juos pačius blogai vertina, neskiria nuo „raudonosios literatūros“, vadina „dvaro literatais“. Jie komentavo, vertindavo. Be abejo, daugiausia domėjosi tuometinė jaunoji, dabar – vidurinė karta (aš tai gerai žinau). Išeivijos knygas jie gaudytė gaudydavo, ieškodavo, prašinėdavo. Tada atėjo M. Martinaitis, S. Geda, anie irgi suprato, kas yra kas, prasidėjo laisvesni kontaktai, susitikimai. Tais sunkiais laikais išeivijos poezijos indėlis į atviresnį legalų pasipriešinimą Lietuvoje neabejotinai didelis. Dažnas poetas rašė remdamasis tuo, kas padaryta ten, iš jų sėmėsi stiprybės, mokėsi veikimo būdų. Pasipriešinimo dvasia sustiprėjo ir Lietuvos poezijoje. Tačiau būrys žmonių, kurie domėjosi išeivijos knyga, nebuvo didelis. Platesnio rato skaitytojas viso šito nežinojo. Aš, pavyzdžiui, ką nors gavęs, pirmiausia parodydavau pagrindinės organizacijos LPS vadovaujančiam penketukui, kuriam priklausiau kartu su K. Bruniu, K. Papečkiu, J. Vokietaičiu ir T. Zauka. Bet daugelis mano pažįstamų – ne literatai. Kai užsimindavau apie naujas knygas, jie sakydavo: kam aš skaitysiu, kam kvaršinsiu galvą, verčiau tu papasakok, kas ten verta dėmesio... Vadinasi, tai nebuvo masinis reiškinys.

R. P. Kuo skiriasi išeivijos poezijos kalba?

V. M. O, skirtumas didelis! Kalbos grynumą išsaugojo tokie bradūnai, bet jaunesni nuo jos atitrūkė. Tai jauti ir iš daiktavardžių vartosenos. Aš irgi mėgstu daiktavardį, nors poezijoje turėtų lemti veiksmazodis. Kai stinga lankstesnio veiksmazodžio, daiktavardžiai nebesusijungia, jie susiplaka. Tai kalbos stoka. Mūsų jauniems tai negresia, nors esama ir Bradūno, Nagio ar Liūnės Sutemos nurašinėjimo, epigonizmo... Aš nemažai skaičiau, idėmiai stebėjau, kas kur kaip rašo, ir galiu pasakyti: Rytų Europoje mūsų vieta neblogo. Ir pasaulinės literatūros fone lietuvių literatūra nemenka. Mes nesame nei užkampis, nei provincija, kaip

bando įtikinti Tomas Venclova. Turime įdomiausių kūrinių sąbėda – gerų vertimų stoka. Vakarų Europoje šalia geriausių kalbų galėtų skambėti ir Putino „Altorių šešėly“: juk tai p. naliai parašytas, įdomiausios fabulos ir intrigos romanas.

R. P. Gerai pažįsti išeivijos poeziją. Ar verta joje Lietuvos poezijos aidą?

V. M. Tai reikia iširti... Jie, aišku, domėjosi, sekė, viską gaudavo, bet nepajutau, kad jie būtų buvę kaip i veikti.

R. P. Ar domėjaisi išeivijos poezijos santykiu su pl. menais?

V. M. Visą informaciją gaudavau iš knygų, albumų, nuomonę turėjau... Tik neužmirškime, kad išeivijos knygų tyimas mums tebuvo epizodiškas, o ne kasdienis užsiėmimas koka būdavo perverstis gana įdomią mūsų pačių literatūrą ir o emigrantinę knygą gaudavau kas pusmetį, priešokiai mano vaizdas neišsamus. Be to, kas užkliūva, neretai lie monė. Poetinė kūryboje esti ir netikėtų sąsąukų. Antai tūroj ir mene“ V. Kukulas rašė, kad mano eilėrašcio „Ti dą kartoju“ pavadinimas pakartoja eilutę iš vieno Eliuan eilėrašcio. Negalėjau patikėti. Kuo čia dėti prancūzai! mano gyvenimas, mano kova, –

Kur buvau kur esu

Po kokių dangumi atsidsursiu

Tavo vardą kartoju...

R. P. Pabaigoje – keli žodžiai apie Tavo naują romaną ir svetimi“ Stebiuosi, kaip gyvai ir sklandžiai nusėmė i tragiškų pokario įvykių putą. Tarytum pats būtum stebė dėjosi Stalino, A. Sniečkaus ar A. Guzevičiaus kabinete veikia VLIK'o ponai. Kiek visa tai autentiška?

V. M. Medžiagą romanui kaupiau visą gyvenimą. Apie Preikšą, Guzevičių viską papasakojo Galina Preikšienė vaikystės draugė. Apie Staliną – iš Žukovo knygų ir ki ratūros. Daug ką patirdavau iš žmonių. Žinojau, kas tok J. Mikuckis. Daug ką papasakojo mama ir kiti išeiviai. B visa tai literatūriškai apdorota. Turiu pasakyti, rašiau t būtų įdomu skaityti – be jokio filosofavimo ar sąmonės Prozoj nepasislėpsi, turi kalbėti atvirai. Atėjo laikas, ir vynis mėnesius parašiau pirmą dalį. Aš viską permaliau Planas augo. Išprotėti galima: kur eini, važiuoji, galvo visas tas kamuolys. Poezijai gana valandos kitos, užsika kokios metaforos ir pajudi, o čia – dirbau kasdien po 7-1 das. Orientavausi ne i elitą. Aš norėjau, kad skaitytojas i ria forma sužinotų, ką teko patirti, išgyventi.

R. P. Ar negrėse pavojus, kad gali būti sušaržuotos i figūros, viskas sugrūsta i juodo ir balto schema?

V. M. Neketinau šaržuoti nei Sniečkaus, nei Preikšo tų savo idėjinių priešininkų, norėjau to visoj velniavo parodyti kaip žmones. Šitoj jovalynėj ir tarp partizanų, ir St kabinete, ir Vakaruose neretai nebeaišku, kas savas ir k mas. Todėl romaną ir pavadinau „Savi ir svetimi“. Kol siribojau tik pirmaisiais pokario metais. Rašysiu ir tolia

R. P. Maratonas nelengvas. Linkiu sėkmės.

Vytautas MAČIULIS. Piemenukas. 1966. Akmuo, 90 x 60 cm

„AŠ VISĄ GYVENIMĄ TIKĖJAU...

<...>

Vyriausybė turi begales problemų, kurių niekaip negali išspręsti. Ir ekonomika, ir santykiai su Rytai... O kultūra? Kultūra palauks. Tegul menininkai patys kapanojasi, kaip yra visame pasaulyje. Kažkur yra mecenatai. Visi sukasi kaip išgali... Kas kūrybiškesnis, kas gudresnis, tas ir išliks.

Daug tapytojų veža savo kūrinius į užsienį, viena mano bičiulė grafikė siuva Bažnyčiai vėliavas. Dabar didžiausias skulptorių užsakovas yra Bažnyčia. Ji visais laikais buvo mecenatė, su kuria bendraujama be didelių formalumų...

O kaip elgdavosi ankstesnis mecenatas – socialistinė valstybė?

Galėčiau nors trumpai papasakoti apie Klaipėdos centre stovintį Herkaus Manto paminklą, kurio statyba – tikra aštuoniolikos metų epopėja. Dėl šio paminklo man teko eiti pas P. Griškevičių, teko kovoti su L. Šepečiu. Skulptūrą savo lešomis kaliau iš granito. O valdžia piktinosi: Poželai yra tik biustas! O kas tas Mantas? Praeities šmėkla... Visi bijojo dėl savo kėdžių.

Man atrodė, kad šis paminklas – ne tik Manto pagerbimas, bet ir nusilenkimas prūsų tautai, pagarba pagoniškam sukilimui prieš visą Europą.

Nenoriu dabar minėti tų partijos funkcionierių, kuriuos reikėjo apeiti. Jei pasklaidyčiau savo užrašus: ką su kuo kada kalbėjau...

Man per keturiasdešimt minučių pavyko įtikinti P. Griškevičių, kad toks paminklas reikalingas. Nežinau, gal jį sudomino kovos prieš krikščioniškąją Europą idėja. Jei Klaipėdoje yra Manto gatvė, tai gal nieko baisaus, jei čia stovės ir paminklas... P. Griškevičius su manimi atviromis kortomis nežaidė. Ką jis vėliau kalbėjo biure, nežinau. Bet staiga atsirado lėšų. Dailininkų sąjunga atseit dovanavo miestui skulptūrą, o man sumokėjo kaip už parodinį darbą, t. y. penkis kartus mažiau. Taip 1986 m. lapkričio 1 d. viskas buvo baigta.

Netrukus prasidėjo Atgimimas. Nuo tada valdžia paminklų nebestato. Tik visuomenės dėka iškilo monumentas Vytautui Kaune. O kaip toliau bus?

Jūs dar beveik vaikas būdamas aktyviai dalyvavote Lietuvos laisvės kovų sąjūdyje. Neseniai pasirodė Jūsų politinis romanas „Savi ir svetimi“ – iš dalies autobiografinis: su daugeliu savo kūrinio veikėjų bendravote, draugavote, kovojote. Bet Jūsų knygoje nėra jokio noro kaltinti. Nesmerkiate net Gudaičio-Guzevičiaus...

Kuo daugiau žmogus išgyveni neteisybių, tuo tavyje daugiau tolerancijos priešiniams. Mano modus vivendi – niekada nekaltinti, nereikšti neapykantos savo oponentui, nes tai paprasčiausiai žema. Taip, romane yra ir Sniečkus, ir

Bartašiūnas, Guzevičius... Tai siaubingi žmonės. Man svarbu parodyti faktus, o tegul vertina skaitytojas. Ve lūpomis pasakiau, kad teis istorija. Aš pats dabar to riu daryti.

Jūs vienuolika metų praleidote kalėjimuose ir laisvėje, šešerius sėdėjote vienutėse...

Kai žinai, už ką sėdi, tada susirandi darbo smegeninei neišsikraustytum iš proto, reikia mąstyti. Ir ne bevilti bet su kažkokia perspektyva. Ir tai padėjo išlikti.

Grįžęs į Tėvynę, 1958 m. įstojau į Lietuvos pasiprie mo sąjūdį, kurį buvo įkūręs Brunius. Tai buvo labai ši judėjimas, kurio tikslas tas pats – Lietuvos laisvė, tik los metodai buvo kiti. Daugiausia ėmėmės švietėjiško d Visi buvome patyrę pogrindininkai, žinojome, kas lauki būtume demaskuoti. Todėl nerašėme jokių protokolų, r dome spaudos. Mums tokia bendra veikla buvo gyvybiška tina. Man Dariaus ir Girėno palaikų suradimas tapo LPS racija, kuri tais laikais tikrai buvo reikšminga. Visi žin kas Lietuvai yra Darius ir Girėnas...

Po 1956 m. Lietuvoje, regis, į daug ką žiūrėta ne liberaliai kaip Rusijoje. Štai ir aš, grįžęs iš lagerio, nie negalėjau įstoti į Dailės institutą – buvusio „bandito“ n ėmė. O Maskvoje man tokios problemos nekilo. Ten d tojams tik rūpėjo, ar turiu duomenis, ar ne. Juk pagal iš mus galėjau stoti į aukštąją mokyklą, nes mane baudė n nametį. O Lietuvoje tuo metu milicija, būdavo, paprasi siai perbraukia registracijos šampą – ir lauk iš Lietuvos. ir studijuoji, nors ir šeima turi. Grįžę iš lagerių, mes ne jom normaliai gyventi.

<...>

Aš visą gyvenimą tikėjau, kad Lietuva bus neprikla ma. Kada tai bus, nežinojau, bet vilties niekada nepi dau. Tačiau niekada netikėjau, kad nepriklausomoje L voje bus toks susiskaldymas į juoduosius ir baltuosius, siuosius ir ne...

Turbūt tai pereinamasis etapas. Po tos slogios penl dešimties metų praėjies. Kol tapsime civilizuoti, kol t me demokratiški, dar tikriausiai nemažai teks pasidrab: pasikapanoti purve.

Gintaras ALEKNONIS, Vytautas MAČIU
Iš pokalbio „Laisvės statula – tai ne metalo gabala Respublika, 1993. sau

Herkus Mantas

*Patrimpe, ne sau išpirkimo meldžiu.
Šalia nepaliaujamo smurto –
Šventoji ugnis nebedegs po medžiu,
Nes kraują nuo lapų nupurto
Mirties ir piktų valandų sklidina
Vienintelio dievo juodoji diena.*

*Sunku širdyje neprarasti vilties.
Tikėjimą kryžius išrovė.
O pavergtos gentys kardų neišties
Prieš plūstančių laikmečių srovę.
Be ryžto ir laisvės troškimo vangu
Sulaukti niūrių sukilimo bangų.*

*Jeį priešas nuožmaus kalavijo esi –
Atremk paskutinį jo kirtį!
Ir degs atminimo ugnelė šviesi –
Neleis padavimai numirti.
Nepaisant ateinančių amžių sausros,
Pagoniškas žygdarbis ateitį skros.*

Prie paminklo Herkui Mantui. Klaipėda, 1992

KAS PRIGIMTIES ĮBRĖŽTA

Gyvenimas kartais būna skaudžiai ironiškas – tą dieną, kai vakare buvo paskelbta apie Vytauto Mačiukos mirtį, su „Literatūros ir meno“ redakcija galutinai aptarėme būsimo straipsnio, skirto artėjančiam rašytojo 70-mečiui, detales. Mirtis išgrynina prasmes, esmingai keičia atskaitos taškus. Man neteko pažinti velionio, tačiau tie keli susitikimai, pristatant „Šiaurės noveles“, o vėliau ir „Rinktinius raštus“, leidžia šiandien atsiminti V. Mačiuką kaip tiesų, kompromisų nepripažįstantį, kažkokios nenugludintos pirmųkštės jėgos žmogų. Vienas „Šiaurės novelių“ fragmentas skirtas kelionei pas estų skulptorių Starkopfą: „Jis nepoliruoja <...> savo skulptūrų, bet palieka natūraliai iškaltą formos paviršių“. Nei laikas, nei aplinka nenugludino ir paties Vytauto Mačiukos charakterio bei laikysenos – liko tai, kas natūraliai buvo įbrėžta prigimties, suformuota šeimos, gimnazijos mokytojų, – stiprybė, būtinybė priešintis, kovoti, atsakomybė.

Mūsų laikais, kalbant apie rezistenciją, neapsieinama be retorikos, taurių jausmų ir potyrių deklaracijos. To prie deklaratyvumo artėjančio žmonių skirstymo į savus ir svetimus esama ir V. Mačiukos kūryboje. Tačiau politinio romano „Savi ir svietimi“ pavadinimas išreiškė ir esminę velionio gyvenimo priešpriešą, buvo kūrybos ir gyvenimo pagrindas. Visa V. Mačiukos proza yra autobiografinė. Nors ir sukuriamas Vytenio personažas, naikinant autobiografijai būtiną autoriaus-naratoriaus-personažo identišumą, tačiau tai – tik iliuzija, kūrybinė apgaulė. Abiejose prozos knygose – „Šiaurės novelėse“ ir romane „Savi ir svietimi“ – yra pasakojamas tų knygų autoriaus gyvenimas, atsiremiantis į pilietiško sąvokos sklaidą ir ryškinantis asmens, kaip piliečio, apsisprendimą susieti savo gyvenimą su šalies, kurioje gimė ir augo, likimu, jos nepriklausomybe. O to vientiso, šalies nepriklausomybės siekiančio autobiografinės prozos herojaus ištakos yra poezija. Šešios eilėraščių knygos taip pat ryškina paties autoriaus viltį, siekius ir išgyvenimus: „Ne kartą/ Apsvilo sparnai/ Ne kartą/ Godos apvylė“ (eil. „Ateities krantas“ p. 129; čia ir kitur cituojama iš V. Mačiukos „Rinktinių raštų“, t. 1. – V., „Europos lietuvis“, 1997). Tačiau V. Mačiukos poezijoje neverkšlenama, nesiskundžiama praeitimi, tik prasitariama:

*Sunki ta žemės kelionė,
bet ją pakartočiau
nuo pradžių pradžios*

„Žemėlapis“, p. 127

Sunkią žemės kelionę ryškina nuolatinio grėžimosi į šiaurę motyvas: „O likimo vėtrungės/ Atkakliai krypta/ Į šiaurę“ (eil. „Veidai ir vardai“, p. 132); „Klajojantis akiratis/ Gervės lekia į šiaurę“ (eil. „Akiratis“, p. 133). Praeitis, kuri visada „vaikš-

to su manim“, nevirsta nei neapykanta, nei panieka atsirėmusi į Lietuvos nepriklausomybės siekį, ji transformuojama į kitą kokybę – padėką gimtinei, kuri kitaip nuš viso gyvenimo patirtį:

Gimtinė, Tu nevertai širdies kaip knygos.

Ačiū Tau

už tai, kad skambančio pavasario ranka

atvėrei man duris į erdvę neregėtą,

už tai, kad vėjo lūpomis tarei man:

– Keliauk, sūnau,

dabar jau nepaklysi.

„Lėtai lėtai klampoja

Be tėvynės, M.K. Čiurlionio, Lituonikos, Dariaus no, Motinos, praeities, dažnas V. Mačiukos poezijoje įvaizdis, atėjęs iš poeto, kaip skulptoriaus, patirties ir tokias skirtingas talento apraiškas. Geležinės sveikatos lavę prisilietimas prie akmens – pagrindinės V. Mačiukos tūrų medžiagos – yra palikęs įspaudą ir poezijoje. Eilėse akmuo, prakalbinantis lyrą, arba akmeniniai žodžiai kalbinti kūrėjo, amžiams lieka gyvi: „Metraščiuose a Nepražus niekada/ Du vardai“ (eil. „Darius ir Girėnas“).

Daugelis poezijos užuominų konkretizuojamos prozoje vyzdžiui, šiaurės motyvas „Šiaurės novelėse“. Iš 60 fraz tam motyvui skirta trečdalis. Lagerių geografinė itin plė Volgos iki pat Tolimųjų Rytų, iki ypatingo žiaurumo I Sevželdorago centrinio režimo lagerio. Suimtas ir be te vežtas į Kalinino filtravimo konclagerį, V. Mačiukos Vytenis (ir už jo besislepantis pats autorius) triskart bėjęs pagautas ir vėl teisiamas. Nuo, rodos, nesibaigiančio lagerio žiaurumo, ligų, bado gelbsti Vytenį – V. Mačiuką Chu įsakas dėl nepilnamečių, tiesa, Vyteniui, kaip ypač pav sovietinei sistemai (triskart teistas karinio tribunolo), įsą pritaikytas beveik praradus paskutinę viltį. Lagerio sis mės žiaurumo, neapykantos instinktais, gal todėl ir kalir „maišomi“: politiniai sodinami su kriminaliniais recid žinome, kad tokiose ekstremaliose situacijose išlieka si Ir ne tik fiziškai: „Kad sėdėdamas vienutėje neišprotėtų syse spengiančios tylos, Vytenis nutarė pasidaryti ada bandyti siuvinėti <...>. Siuvinėjęs Vytenis ažuolo lapų v centre – Gedimino stulpus. Po vainiku užrašas: „Tas lai vertas, kas negina jos“ (p. 274). Šiandieninė mūsų m tėvynės idealo paradigmą yra atmetusi. Tačiau suklestėję tiška asmenybė negali tapti netikėjimo kitu žmogumi p Tikėjimas savim pačiu bei ateitimi ryškus ir roma ir svietimi“. Tai politinis autobiografinis romanas, atskle

autorius toleranciją ir pagarbą tam niekinamam, ujamam, dažnai pasirinkimo neturinčiam, į sovietines pinkles patekusiam žmogui. Romanas konstruojamas kontrapunkto principu jungiant fragmentus apie komunistų, saugumiečių veiklą su pasipriešinimo dalyvių veikla. Kova, inspiruota idealų, pažiūrų, įsitikinimų skirtumo, baigiasi dvasiškai stipresnio fiziniu sunaikinimu, tremtimi. Represijų mechanizmas autoriaus rekonstruojamas tiksliai, neslepianč tikrųjų organizatorių vardų ir kartu jų situacijos dvi-prasmiškumo, sudėtingumo. Pirmosios dalies pabaigoje pasipriešinimo kova, jos represinis mechanizmas nukreiptas į Vytenio asmenį, o antrojoje romano dalyje Vytenis jau yra aiškus įvykių protagonistas. Tačiau ši biografinė linija, ryškinanti esminę V. Mačiukos charakterio ypatybę – ištikimybę jaunystės idealams, išugdytiems dar tėvo, Nepriklausomos Lietuvos karo lakūno, mirusio jauno, tik 39 metų, antrojoje romano dalyje komplikuojasi, nes ir pati politinė situacija (vaizduojami įvy-

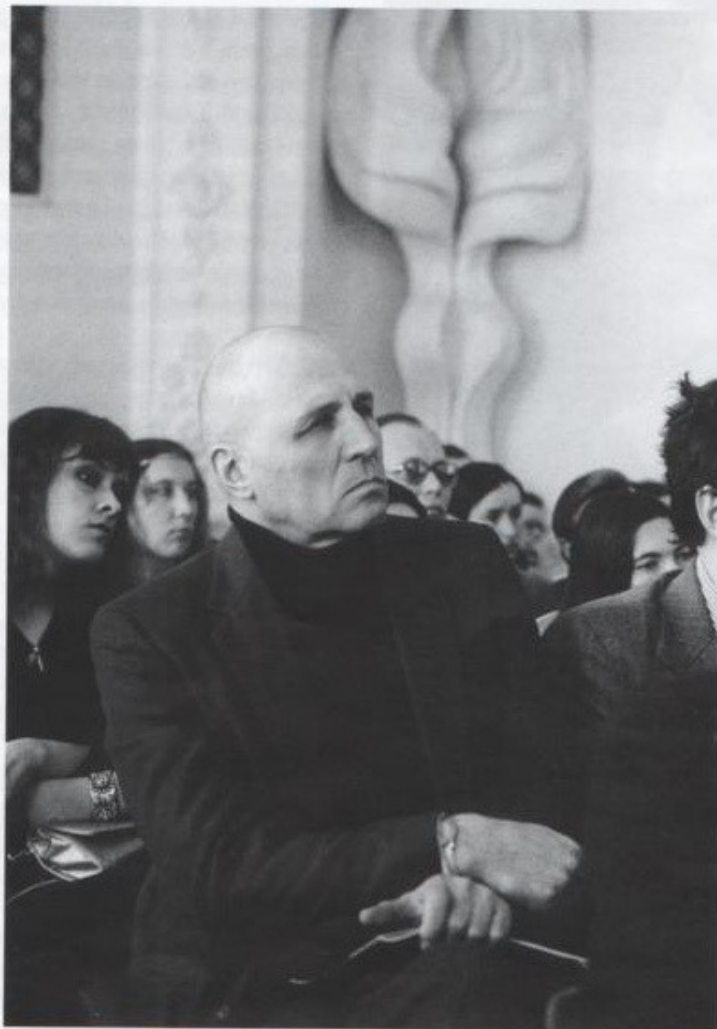
kiai po 1947 m.) keičiasi – kova darosi subtilesnė, gudresnė, rafinuotesnė. Ribos tarp savų ir svetimų nyksta, kartais erdvės susilieja ir tampa pražūtingos žmogui.

Be atkurtos sudėtingos, daug aukų pareikalavusios po karo pokario situacijos, romaną įprasmina išlikusiojo atsiminimų ir ištikimybės sunaikintam: „Jei tau pavyks ištrūkti iš šio pragaro – papasakok visiems, kas čia dedasi“ (p. 13). Šią savo bendražygio Taunio priesaiką V. Mačiuka įvykdyti garbingai.

Gražią rugsėjo dieną mačiau V. Mačiuką einantį gatvę kaip visada juodu odiniu paltu, su juoda berete, portfeliu rankoje. Tada dar nežinojau, koks šis žmogus man brangus. Mi išgrynina prasmes...

Gitana VANAGAI

Literatūra ir menas, 1999, spalio

PAŽINKIME VYTAUTĄ VIS KITOKĮ

Vytautas Mačiuka. 1982

Man labai keista, bet apie Vytautą Mačiuką niekaip negaliu kalbėti kaip apie nesamą. Gal todėl, kad, susiklosčius aplinkybėms, nedalyvavau jo palydose amžinybėn, o gal kad ir visą laiką susitikdavom gana retai ir netikėtai. Bet tie susitikimai būdavo savaime suprantami, tarytum tąsa praėjusių. Nebuvo mūsų šeima su Vytautu kasdieniškai artimi, kaip nors ypatingai susiję, tačiau kiekvienas jo telefoninis skambutis ar netikėtas pasirodymas neatrodydavo išskirtiniai, – mums jisai buvo „savas“ žmogus. Tačiau dabar, kai atskleidžiu jo poezijos knygų puslapius, aš pradedu Vytautą pažinti iš naujo. Įžvelgiu naujus charakterio bruožus, nepastebėtas žmogiškąsias savybes. Atrandu Mačiuką visiškai kitokį nei pažinojau iki šiol. Turbūt teisingiau – ne atrandu kitokį, o imu apibendrinti, lipdyti man pažįstamo žmogaus visumą.

Mano prisiminimų nuotrupos labai subjektyvios. Mūsų šeimos pažintis, užsimezgusi netrukus po jo sugrįžimo iš Sibiro lagerių (1955), pradžioje trumpi susiejimai nedidelėse draugijose, menininkų vakaruose, virto bičiuliškais ryšiais, vėliau tapo profesine bendryste su mano vyru architektu Vytautu Brėdikiu.

Kokį paliko įspūdį pirmieji Vytauto pasirodymai mūsų padangėje? Jo atsiradimas vilnietiškoje menininkų aplinkoje buvo apgaubtas savotišku paslapties šydu. Mačiuka visus „šokiravo“ savo išskirtine išore. Ne tik atleistiška figūra, bet ir apranga, manieromis jis buvo kitoks – juodas megztinis aukštu kaklu, plikai skusta galva (su tokia „šukuosena“ tada nieko neteko regėti) ir juoda beretė, laisvai pakreipta ant šono. Ypač moterų Vytautas tapo mėgstamas ir pasidarė tarsi koks romantinis kino filmo herojus. O tas „paslapties šydas“ ir romantika buvo tragiška, skaudi jaunystės biografija... Dar pauglys patekęs į represijų gniaužtus, nesusitaikė su žiauria lemtimi. Net tris kartus jam pavyko įveikti gulagų užkardas ir vėl prisiliesti prie gimtosios žemės. Tačiau likimas negailestingai kaskart jį nublokšdavo už Uralo. Prisimenu, klausydamomės jo pasakojimų apie tuos rizikingus pabėgimus, kurie labiau asocijuodavosi su fantastika negu su realybe. Turbūt nedaugelis mūsų reikiamai suvokdavom to jauno vyro ryžtą, drąsą ir meilę Tėvynei. Tik dabar ir aš pati pradedu kitaip suprasti Vytauto atkaklumą. Jis buvo kitoks ne vien išore, bet ir elgesiu. Vaišino ir gėrė tik šampaną. Kur pasirodydavo Mačiuka, ten liedavosi šampanas! Rūkė amerikietiškas cigaretes „Camel“, kurių iš Amerikos jam atsiųsdavo mama. Vilniuje tuo metu nieko panašaus nebuvo. Kalbėdavo Vytautas karštai, užsidegęs, kartais perdėta emocionaliai. Jo „herojiška“ lagerių

praeitis negailestingai ardė sveikatą. Nervų ląstelės dažnai neišlaikydavo tos aukštos įtampos, kuri lyg elektros srovė jį nutvilkydavo, ir tada – „trumpas jungimas“.

Vytauto prigimčiai buvo nesvetima romantika ir išdaigiški pokštai. Prisimenu vieną tikrai teatrališką jo akibrokštą. Naktį, žiemos metu, įsigavęs į kažkokį šiltnamį, prisiskynė gvazdikų ir automobiliu vežiojo juos pažįstamiems. Paskambina į duris ir laukia, kas atidarys – vyras ar žmona? Kaip reaguos? O jis pasveikina, įteikia gvazdiką pačiam viduržiemio vidury nakties (toku metu gėlė iš viso buvo problema nusipirkti) ir – „labanaktis“. Po to ilgai džiaugėsi įvairiausiom ir netikėčiausiom mizanscenom.

Dar studijuodamas Dailės institute, Mačiuka pradėjo kūrybinio darbo kelią. Tik ką baigęs institutą (1964), jau imasi didelio konkursinio užsakymo Breste. Kartu su architektu V. Brėdikiu sukuria tikrai įdomų darbą. Vos nelaimėjo pirmos vietos, bet komisijai „užkliuvo“ juodas projektinių planšėčių fonas.

Vytautas dirbo daug ir intensyviai. Nemažai sukūrė antkapinių paminklų (daugiausia rašytojams, literatams). Paskutinis jo darbas su Brėdikiu buvo antkapinis paminklas J. Lančiui (1996).

Vytautas buvo principingas, bet labai jautrus ir net švelnus, lyriškas, nors išoriškai to ir nepastebėsi. Neatsitiktinai šie bruožai labiau atsiskleidė poezijoje nei skulptūroje. Skulptūroje jis buvo aiškus realistas, savo kūrybą betarpiškai siedavo su savo mokytojo skulptoriaus Juozo Mikėno plastinės formos principais. Ypač Vytautas brangino ir vertino lietuvių liaudies meno, medinės skulptūros tradicijas. Liaudies tradicijų vertybės, manyčiau, jam buvo savotiška patriotizmo sąvokos dalis. O patriotizmas, Tėvynė Vytautui buvo didžioji šventenybė ir vertybė. Vardan šių vertybių dar paauglystėje buvo išvaikščioti gulagų keliai. Prisiminkim kad ir šias eilutes:

*Kur buvau kur esu
Po kokių dangumi atsidursiu,
Tavo vardą kartoju
<...>
Tavo vardą kartoju
Kaip gyvenimo priesaiką
Kaip gėrio šaltinį
<...>
Tavo vardą kartoju
Kada būna sunku
Kada nuovargis kausto rankas
Kada nuvilnija pergalės aidas
Kartoju Tavo vardą
Brangioji Lietuva*

„Tavo vardą kartoju“, 1983

Dabar vartydama seniai išleistų eilėraščių rinkinių puslapius, daug ką suvokiu kitaip, daugiau perskaitau tarp eilučių. Net nustembu perpratusi tikrąją mintį. Kaip galėjo anais laikais „prasmukti“ tokios eilutės? Buvo išleistas ne vienas eilėraščių rinkinėlis, bet ir jie nuėjo ne mažiau vingrius keles negu pats autorius. Meilė Tėvynei, viltis dėl jos kitokių

dienų visą laiką skamba ne tik „tarp eilučių“, bet ir tiesiogiai pačiame posme:

*Saulėtekio šviesoj birželio rūkas
Pabunda antkapių granitai
Tarp medžių slenka praeities vardai
Gimimo ir žuvimo datos*

Šiandien man visai naujai atsiskleidžia frazė: „slenka praeities vardai“... Manau, kad Vytautas prisiminė ir savo artimuosius, gal net tėvą... Su didele viltimi ir tikėjimu jis užbaigia:

*Diena ateis ir dės gėles
Vardų ir datų žvilgančioj papėdėj.*

„Karių kapai“, 1983

Vytautas buvo teisingas – diena atėjo! Mes ne tik dedam gėles vardų ir datų žvilgančioj papėdėj, bet iškalėm vėl vardus, kurie buvo ištrinti per ilgus dešimtmečius. Iškilios mūsų istorijos asmenybės visą laiką Vytautui nedavė ramiai gyventi. Kiek pastangų, diplomatijos ir atkaklumo reikėjo, kol pagaliau pavyko Kaune kapinėse pastatyti antkapinį paminklą Dariui ir Girėnui (1968)!

Tikiu, kad Vytauto palikti darbai, eilutės ir žodžiai leis mums vis labiau jį pažinti. Suprasti giliau ir kitoki, kokio nesusikubome pažinti būdami čia pat, greta.

Laima CIEŠKAITĖ-BRĖDIKIENĖ

2000, birželis

TOJ VISOJ VELNIAVOJ?..

Dar kartą skaitant V. Mačiukos romaną „Savi ir svetimai”

Prisimenu Anatolijaus Žigulino eilėraštį „Poetas”, kuriame nuteistas mirt rašo kameroje eilėraščius ir prašo juos pridėti prie bylos. Gal taip nepažįs? Ir jo paskutinį prašymą: „Rašykite dorai! Lyg prieš sušaudant...” Skačiau jau seniai, apie 1966 metus, kuklioj knygelėj „Poliarinės gėlės”. Tais metais ryškesnių kūrinų apie tarybinius lagerius ir nepasirodavo. Tyliai didžia-vomės pažintimis su grįžusiais iš lagerių kultūros veikėjais, rašytojais, klausėmės skulptoriaus Vytauto Mačiukos pasakojimo apie paminklą Dariui ir Girėnui, šiek tiek nutuokėm apie jo odiseją, bet niekada neklausinėdavom. Jau buvo išleista jo eilių knyga „Negludinti akmenys”. Sunku buvo įsivaizduoti, o ir pagauti smagesnių vėjų, vis vildamies ir patikėdami, kad galima gyventi laisviau ir gražiau, mažiau galvojom apie tuos, kuriems reikėjo kiekvieną dieną paremti kaip šachtos lubas savo raktikauliais, eiti kiurais per laiką ir Uralą...

Po daugelio metų V. Mačiuka, prakalbintas R. Pakalniškio, pasakys: „Aš laikau save Lietuvos partizanų, kurio rezistenciją pratęsia skulptūra ir plunksna. Aš jaučiuosi esąs ne koks genijus ar ypatingas talentas, o kovotojas. Visa mano kūrybos esmė – tautos egzistencija, jos kalba, pasipriešinimas...” Bet prieš tai buvo ilgas sudėtingas gyvenimas besiklausant šuns barškančios odos, jog ne kartą norėjęs trenkt atsišokėjęs... Ir nebuvo kada gaikščioti, murmėti ir gailėstauti. Reikėjo taip gyventi, kad jaustum, kaip bitės viena kitos klausosi, ir, kaip sako apie Jurbarką – čia nėra klausta – eik nors į ugnį.

Pradžios metais V. Mačiuka išleido politinį romaną „Savi ir svetimai”. Tas pats Vytautas – Vytenis, tris kartus areštuotas, sveikas grįžęs iš Magadano lagerių, baigęs Dailės institutą, pastatęs paminklus Herkui Mantui, Dariui ir Girėnui, laisvas, svajingas, tolerantiškas, atviras, o kartais atrodo, kad vienišas, pasimetęs grūsty, tarytum vėl po zoną žmonių nukalbėtas per dienas alkanas karinėja... Gal tik taip atrodo, kai gyvenimas toks: uliavojam kaip šūnės šuliny – nei išlakt, nei išlipti!.. Vieni turtais kaip maurais aptekę, kiti tiesia rankas išmaldai. Valdžios vyrai kalba kaip už tvoros... O čia pat gyvi prisiminimai: „Išsprotėti galima, kur eini, važiuoji, galvoj sukasi visas tas kamuolys...” O tame kamuolyje visi politinio romano veikėjai: Stalinas, Chruščiovas, Adžubėjus, Sniečkus, Preikšas, Guzevičius, Bagramianai – tėvas maršalas ir sūnus kalinys, „Smeršo” generolai, majorai, sovietinis žydas Lifšicas, kontržvalgybininkas, mokėjęs priversti per pirmą tardymą prisipažinti, kad gėrei su Hitleriu arbatą, ir kuris elgėsi Lietuvoj kaip dramblys indų paroduotuvė. O liepsnojančių dūkų kaimų apšviestas vidaus reikalų komisaro, ėjusio tarnybą Kremliuje ir kūręsio tarybų val-

džią Latvijoje, Bartasiūno veidas... Ir visada kažkur tar-kaus ir jo bendražygių išlendantis Zimano... Šitam kami tilpo ir tylūs, ne kokie kirkilai, veiklūs pogrindžio ž

V. Mačiukos romaną galima skaityti kaip detekt, susipina kelių pasaulių keliai, netoli Zarasų prie Luodži žvejoja su saugumo majoru Gorbatovu dar Rubio nen Li Oswaldas, majoras J. Mikuckis, buvęs Rusijos armijos cinio komiteto narys, Kauno komendantas, Lietuvos menės karininkas, tarybinis žvalgas, pirmuoju bolševi atskubėjęs į Kauną su eilėraščių draugui Stalinui (tai tas verbavo), JAV žvalgybos mokyklos dėstytojas, besila Šv. Alfonso Baltimorės lietuvių parapijos bažnyčioje, kuri jo artimi VLIK'ui žmonės... Jis laisvalaikiu bizniavo mis, kolekcionavo slapčius protokolus, kurie domino kole kart kolegą! Guzevičių, o šis rezgė „fiktyvią pogrindinį nizzaciją su visa pogrindžiui reikalinga atributika, vadovy sugebėtų saugumo dirguojama suimti į rankas visą naci pogrindžio karinių dalinių ryšių sistemą”.

O į Sibiro lagerius, įrengtus taigose, staciatikių vi mus keliauja lietuviai, Vytenio bendražygiai, mokytoja kys, K. Papečkys, A. Miškinis, J. Keliuotis... Ir taip į tais, kas mėnuo, kas diena... Vėliau atskubėjusius iš savo „nuodėmės” jau pasitinka Vytauto Mačiukos – Vyte kurtos dainos, niūniuojamos lageriuose: „Ei, artojai, vė jus”, „Etapas į šiaurę”, „Draugystės maršas”. Ne, ne to gystės: plieninės, bet žmogiškos, kuri siejo Lietuvos lais votojus – kapitoną Igną, leitenantą Leoną, Juliją, Albiną i Rūdos, Simą, Brunių, Danutę, gerą rūpestingąją Mariją tienę ir daugelį tų, kurie meldėsi už žuvusius, bet negal lankyti jų kapų. Ir visam kely – geri įvairių tautybių ž lėmę akimirkas, dienas, net likimą ir pašaukimą.

Romane susitinka VLIK'as su LKP CK, tarybinis ir su politiniu kaliniu, lagerius pėrėjęs sūnus su išeivijoje i simeldžiančia motina: susitinka žuvę Kalesninkų mi duoti ir išdavę... Akyse sumirguliuoja kadais skaityti lai su besišypsantiu Chruščiovu, nuversti paminklai Stalinui, pranešimai apie autoavarijas, kurias, tik dabar tesužini ganizavo saugumiečiai... Knygoje susitinka išeiviai, čia ir aiškiau jau kalbėti apie tuos nematomus, bet visada mus ryšius, kurie stiprino dvasią, o jau vėliau prasidėjęs lionės i tėvynę tarytum laisvės prošvaistės gaivino vil pačias, kurias rašytojas Boruta, gulėdamas ant narų šali nio, jau tada buvo perpratęs ir norėjo jam išsakyti: „Sv sia, kad nepalūžtų dvasia. Aš tikiu – mes dar sulauksir

vės. Ir aprašysime mūsų kančias šiame čekistų pragare. Bet mano patyrimas sako – netikės žmonės, ką mes paskelbsime visam pasauliui. Sakys – perdeda, giriasi, tirština spalvas. Bet aprašyti – būtina. Visų numarintų, nukankintų, nužudytų vardu reikia paliudyti istorijai, kokią pragarą galima sukurti žemėje...”

Todėl ir reikia dar kartą perskaityti V. Mačiukos knygą, politinį romaną „Savi ir svetimi”. Tai ne detektyvas ir ne filosofija, bet tą pačią filosofinę nuostabą sukelianti knyga. Knyga paliudija laiką, žmonių gyvenimą konkrečiose situacijose, tiesą. Tai knyga, su kuria galima galvoti, ginčytis, galima pykti, kad per gražiai atrodo mūsų trėmėjai ir kodėl mes, lietuviai, tokie naivūs ir patiklūs, besiginčijantys ligi šiol, kas labiau myli Lietuvą... Bet meilė Lietuvai – tai darbas, veikla, o ne žodžiai, žodžiai ir keiksmas, rodos, nebepali suprantai nei žmogaus, nei tautos. Kokiu džiaugsmo žiburėliu nušvisdavo Vytautui Mačiukai tais metais, kai buvo skelbiama – „Jokių tautų! Proletariato diktatūra!” – V. Adamkaus atvežta slapta perduota knyga, gražiais lietuviškais žodžiais žadinanti tikėjimą.

Vytautas Mačiuka nepostringauja ir nelipdo personažų, jis juos mato ir girdi, gal tik apvalo nuo sentimentalių apnašų savo rūstoku balsu. Yra tokia knyga, ji turi savo skaitytoją. Ir turės, nes tokią knygą reikia atrasti. Kad būtų saugiau ir laisviau. Priekaištautojai turi įsiklausyti ir į autoriaus žodžius: „Neketinau šaržuoti nei Sniečkaus, nei Preikšo, nei kitų savo idėjinių priešininkų, norėjau toj visoj velniavoje ir juos parodyti kaip žmones. Šitoj jovalynėj ir tarp partizanų, ir Sniečkaus kabinete, ir Vakaruose neretai nebeaišku, kas savas ir kas svetimas”.

[I knygą reikia žiūrėti ir kaip į paminklą savo kartai, tai jos dalelei, kuri patyrė skaudžiausius smūgius, ir tai, kuri nebuvo laimingesnė, bet lengviau išliko ir prisitaikė. Išliko už išnaikintos tautos didvyrio Herkaus Manto skydo, už į granitą įaugusių... Dariaus ir Girėno veidų...]

Mykolas KARČIAUSKAS

Vakarinės naujienos, 1995, birželio 14

Windsor, 1996, sausio 18

Malonus pone Mačiuka!

<...>

Pradėsiu atsakydamas į Jūsų klausimą, ar man įdomi, ar pagavo Jūsų knyga „Savi ir svetimi”. Labai! Knygoj man atsiskleidė panoraminis Lietuvos pasipriešinimo kovų vaizdas. <...>

Man atrodo, kad kai šią knygą skaitys tie, kurie buvo per jauni jos įvykius išgyventi, jie pajus ir suvoks to laiko ir kovų dvasią. <...>

Esu tikrai dėkingas už Jūsų knygą, kuri man <...> sukėlė daug minčių apie lietuvių tautą ir jos kovas už laisvę, <...> apie lemtingus žmonių sprendimus, kurie gali pakelti į didvyrius ar nutrenkti į išdavikų bei niekšų tarpą.

*Su nuoširdžia pagarba
Algimantas Gureckas*

Plungė, 1994, balandžio 20

Gerb. Vytautai,

Kolymos ir Magadano – kankinių žemės – bendro likimo broli, nuoširdžiai dėkoju už knygą „Savi ir svetimi”, padovanotą man ir Lietuvai. Išties kartos Tave minės už aprašytą gyvenimą sovietmečio gnaužuose. <...>

Algirdas

Vytautas Mačiuka Poezijos pavasaryje. 1988

Marijos ir Vytauto Mačiukų sutuoktinių diena – 1982 m. spalio 20-oji

Rugpjūtis

*Brandumo metas. Volungės tylės.
Žali laiškai – be adreso, be voko.
Nukrito saulė ant kalvų žolės,
Nes laiko vaisiai jau seniai nunoko.*

*Lapus kedena vėjai svetimi.
Nešios naktis naujos gyvybės gaudą.
Ir tiki moterys ateitimi,
O vyrai dar tvirčiau dantis sukanda.*

*Tarp nevilties ir ilgesio skaidraus
Reikės kontrastų liūdesį pamilti.
Virš rytdienos vis tiek dangus nuraus,
Varvės rugpjūtis į geltoną smiltį.*

Vytautas, Marija ir Vytauto mama prie Kauno marių, 1978, rugpjūčio 6

Gimtinės kelias

*Gamtos raida, tai tu lengvai keiti
Žalius pavasarius į baltą ledą.
Gimtinės kelias. Nors laikai kiti –
Vis tiek širdis gimtinės pusėn veda.*

*Gimtinės meilė dar neprarasta.
Dar qžuolai Neries pakrantėj rymo.
Naujas dainas sukurs jauna karta, –
Apsaugos ją viltis nuo paklydimo.*

*O valandų tėkmėj žiedai nubus.
Gyvybės ryžto niekas nesulaiko.
Vingiuos gimtinės kelias nuostabus
Tarp saulės meto ir žvaigždėto laiko.*

Eglė

Mamai

*Aš negaliu Tavęs pamiršti –
Tu tyliai vaikštai tarp daiktų,
Kregžde padangėje skraidai
Ir nardai spinduliu
Upelio vandeny.
Aš negaliu Tavęs pamiršti,
Nes eglę vienišą
Kasdien matau.*

BANGŲ MŪŠOJ GIRDĖSIM TAVO BALSA

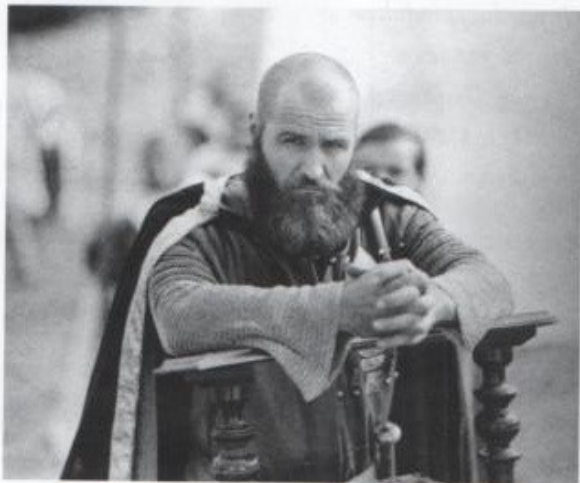
Redakcijos kabinetas pilnas dūmų, kvepia kava ir geru vynu. Du nekasdieniai, bet artimų sielų bičiuliai, Sibiro tremčių likimo brolis ir sesuo, ilgai kalbasi apie skaudžiausius išgyvenimus, praradimus, kūrybos liepsną širdyje. Man, daugiau kaip tris dešimtis metų dirbusiai spaudoje („Vakarinių naujienų“ kultūros skyriuje), būtent šitaip teko bendrauti su šviesaus atminimo rašytoju ir skulptoriumi Vytautu Mačiuka. Beveik po kiekvieno pokalbio išspausdindavau rašinį. Nė nebeatsimenu, kiek jų būta. Bet Vytauto žmona Marija išsaugojo archyvą, kuriame yra visos įvairiausių leidinių publikacijos.

Vienas pirmųjų susitikimų įvyko daugiau kaip prieš ketvirtį amžiaus. Aišku, rašyti apie sovietiniuose lageriuose prabėgusią jaunystę tada nebuvo galima. Tačiau tai švytėjo tarp rūsios Vytauto Mačiukos poezijos eilučių rinkiniuose „Negludinti akmenys“, „Ritmai“, „Prorėžos“, „Duburiai“. Pats sakydavo, kad jo poetinį žodį savotiškai palaimino Justinas Marcinkevičius, kiti geranoriški kolegos, nepabūgę netinkamos tuo laikotarpiu autoriaus praeities. O šalia visą laiką buvo pagrindinis skulptoriaus amatas. Taigi rašyti apie Vytautą Mačiuką tikrai buvo ką.

Lyg savotiškas skulptoriaus ir poeto *credo* būtų eilėraščio „Našta“ posmelis:

*Praeitis
Kaip sutrūkinėjęs filmas,
Šmėkščioja prieš akis
Daugiaspalviai kadrai,
Trumpi sakiniai tirpsta
Iškentėtų parų rūke.*

Vytautas Mačiuka filmuojant „Herų Mantą“. Juodkrantė, 1969

Vytauto Mačiukos poezijoje nuolat kartojasi meilė nei, gimtajam Kaunui, rūsios praeities šešėlio motyvai. Meilės sudėta į legendinių lakūnų Dariaus ir Girėno meninį paminklą Kauno kapinėse, kurtą kartu su architektais Algimantu ir Vytautu Nasvyčiais! Aviacija – viena didžiausių Vytauto meilių. Ji – anksti žuvusio tėvo profesija. Kas ar sūnus nebūtų pasukęs tuo pat keliu, jei ne okupacijos, Kas žino...

Teke rašyti apie daugelį Vytauto Mačiukos paminklų, tūrų, medalių. Vien kapinėse stovi keliolika įspūdingų tūrinčių paminklų. Kartu su architektu Vytautu Brėdikiu antkapį „Knyga“ tragiškai žuvusiam kalbininkui Jonui Kazdriui Vilniaus Saulės kapinėse. Netoli Kryžkalnio kapinaitės paminklas rašytojo Juozo Apučio tėvams – „Piemenukas masis Antakalnio kapinėse rūpintojėlis papuošė poeto Antano Miškinio amžinojo poilsio vietą, čia taip pat liko baras ant rašytojo Antano Venclovos, aktoriaus Stepo Juknevičiaus paminklų akmenų. O kiek sukurta medalių-portretų! Poetų J. Marcinkevičiaus, Alfonso Maldonio, Algimanto Baltakio, Juozo Graičiūno ir kt. Brangindamas draugystę su įvairių sričių žmonėmis, Vytautas Mačiuka sukuria seriją medalių, skirtų operos dainininkams Nijolei Ambrazaitytei, Irenai Keičiūtei, Gražinai Apanavičiūtei, Vaclovui Daunorui, Vincentui Kupriui. O didžiausias skulptoriaus darbas – Klaipėdos aikštės Herkaus Manto paminklas, iškaltas iš rusvo granito (pastatytas 1986 metais). Aišku, tada dar nebuvo galima tikėti, kad paminklas stovi toje vietoje, kur kažkada Vytautas Mačiuka areštavo tarybinis saugumas...

1991 m. balandį, kai jau atėjo laikas viešai prabilti tai, kas anksčiau buvo nutylima, „Vakarinėse naujienose“ spausdinau atvirą pokalbį su Vytautu Mačiuka, pavadintą „siminimų laužai“. Kalbėjomės Vytauto bute Kalvarijų gatvėje, kur ant stalo jau gulėjo šimtai prirašytų dokumentinio romano „Savi ir svetimi“ rankraščio puslapių. Pamenu, guodėsi, kad įvyko tokia tikroviška, neįtikėtina sunkus žanras. „Prisiminimų laužuose“ rašiau, kad Vytautas Mačiuka beveik vienu metu praleido Sibiro rūdnyuose, po storu žemės sluoksniu tyniolikmetį, vieną likusį Lietuvoje po to, kai motina su lietuviu emigravo į Vakarų, Vytautą areštavo 1947 metais. Ne pirmas areštas. Dar vokiečių metais įstojo į pagrindinį mokyklą prieš bet kokią okupaciją sąjungą „Jaunime, budėk“, šios organizacijos kautynių dalinio vado kapitono Ignatavicius...

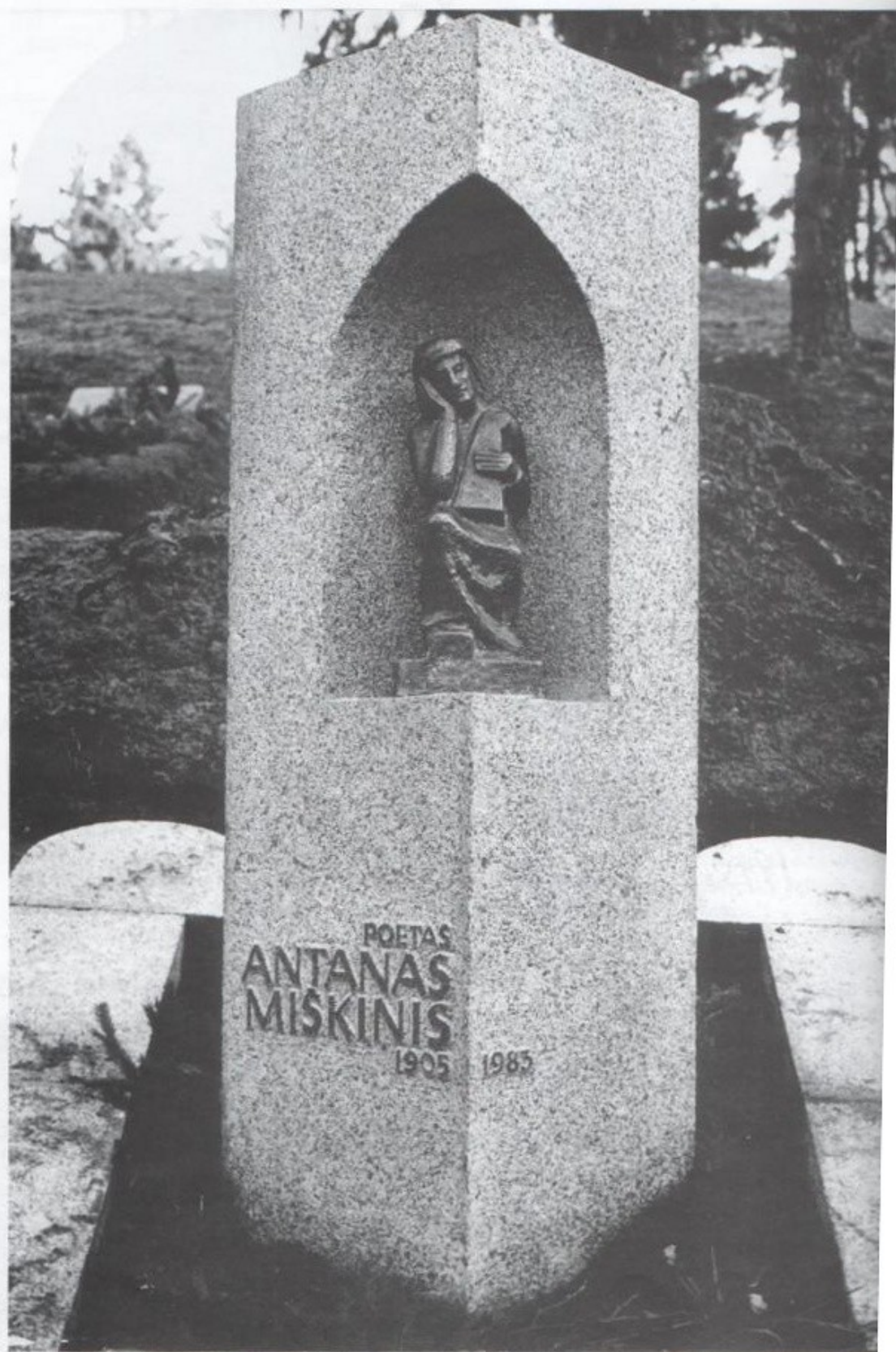
Pirmą kartą suimtas 1944 metais. Tribunolas nuteisė metams kalėti ir 5 metams tremties. Neįtikėtina, bet iš šios tremtės vietos, nepilnamečių kolonijos prie tolimo Seligerio ežero pavyko pabėgti kartu su bičiuliu kazachu. Lietuvoje įst...

Vytautas MAČIUIKA. Inžinierius Valdas Adamkus. Aversas, reversas. 1988. Bronza, skersmuo 19 cm

1994. XII. 18 d.
 Brangus Vytautai ir Maryte,
 mūsų nuostirdžiausi sveikini-
 mai šventę proga. Tikėkimės, kad
 1995-ji bus giedresni.
 Almos ir Valdo.

P.S. Ačiū už visas iškarpas. Labai dėkingas
 tavo sekme! Padarei didelį žingsnį ne tik
 lietuviškai rašytojai, bet pasitarnavai Tautai
 atskleidęs jos istorijos dalelytę literatūrine
 forma. Visi esame tau dėkingi!
 Gyvuok! Valdas.

Vytautas MAČIUIKA. Antkapinis paminklas poetui Antanui Miškiniiui, 1985. Granitas, bronz

Vytautas MAČIUIKA. Stela. Antkapinis paminklas rašytojo Grigorijaus Kanovičiaus motinai. 1969. Granitas. Vilniaus žydų kapinės

„Birutės“ kovotojų būrį. Dar kartą suimtas, vėl pabėgo iš Vilniaus areštinės netoli geležinkelio stoties. Netrukus šis pabėgimas buvo pavadintas vienu iš *самых дерзких побегов в СССР*. Lemtingiausias buvo trečias areštas 1947 metais Klaipėdoje, vos išlipus iš traukinio, kur atvyko su slapta užduotimi. Žinojo, kas išdavė, bet tuokart dar neminėjo vardo. Apskritai nebuvo piktas ir kerštingas... Tada ir pateko į Magadano rūdinius. Kad vėl nepaspruktų – buvo laikomas po žeme...

Kalbėdamas apie kalėjimus, Vytautas pasakojo, kaip dar Kaune, žiauriai tardomas, sukūrė greit Lietuvoje pasklidusią partizanų dainą. Vėliau ji, jau įvairiausiai perdirbta, atlydėjo į lagerius daugybę lietuvių kalinių. Jie giedodavo:

*Ir vėl susitiksime po Vyčio vėliava,
Kada švies tėvynėje laisvės aušra...*

Tai buvo tarytum kalinių himnas, jau nebeatmenąs savo tikrojo autoriaus...

Iki gyvenimo pabaigos išliko tvirta buvusių kalėjimo bičiulių draugystė, suvedusi Vytautą su likimo broliais kauniečiu inžinieriumi Vytautu Gabrėnu, Algiiu Talandžiu, ilgamečiu Operos ir baleto teatro vyriausiuoju administratoriumi Zigmu Piečaičiu ir kitais kovų draugais.

Vytautas MAČIUIKA. Antkapinis paminklas akademikui Jonui Lankučiiui. Architektas Vytautas Brėdikis. 1996. Granitas, metalas

Taigi visas Vytauto Mačiukos gyvenimas ir kūryboje jaunystėje, tiesiog paauglystėje, prasidėjusi kūrybos laisvė ir nepriklausomybė, lydėjusi per tikrą liepsną, bet nepalaužusi. Atkūrus Nepriklausomybę linys nepuola į postų ir garbės dalybas, išlieka ori savo budria akimi stebintis, kas vyksta ne taip, kaip mone, garbės troškimas užgožia nuopelnus. Ir kalbatai atvirai, nebijodamas užsitraukti valdžioje esančios ar keršto. Toks jau jis buvo. Toks yra roman "svetimi", pasivadinęs Vytenio vardu, pasakojantis apie daugiau ar mažiau garsių pažįstamų ar gyvenimo kelių žmonių veiklą anais metais, kai laisvė dar nė nekveprieikaisčių, girdi, ir pats sukūręs Engelso bareljefą atveju Vytautas lyg iš akmens iškaltais pirštais tvirtai davė cigaretę, nusišypsodavo ir tardavo: „Tegu kažkas nebuvo Magadane...“

Neapsakomo švelnumo banga nutvieskdavo rūstų tą veidą, prabilus apie motiną, gyvenusią taip toli mylimą, daug padėjusią iš Amerikos, norėjusią ten išlikti. Buvo nuvažiavęs į tą pasiturinčių žmonių kraštą, kur kystėje atsisakė, taręs, jog niekada nepaliks Lietuvos žemės ir sugrįžo. O po kurio laiko brolis parvežė į giminės palaikus... Patys švelniausi Vytauto poezijos pojūčiai – MOTINAL. Juos randame ir „Rinktiniuose raštuose“ Dievui, spėtuose išleisti padedant Lietuvos Prezidentui Adamkui, kurį Vytauto motina Amerikoje vadindavo „čiuoju sūnumi“.

Vytauto Mačiukos gyvenimas nutrūko netikėtai šiant 70-ajam gimtadieniui. Išėjo, staigiai sustojęs prieš gyvenusią širdžiai. Jo paties noru neliko nė kapo,

Vytautas MAČIUIKA. Memorialinis paminklas Steponui Dariui ir Stasiui Girėnui. Architektai Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai. 1968. Granitas

Vytautas MAČIUIKA. Antkapinis paminklas kalbininkui Jonui Kazlauskui. Architektas Vytautas Brėdikis. 1973. Granitas. Saulės kapinės, Vilnius

Jonas Mekas, 1966

Jonas Mekas, 1966

galėtum padėti gėlę, o pelenai, išbarstyti į mylimą Baltiją, bus amžinai jos bangų skalaujami į krantą... Liko šviesus atminimas, tvirtas rankos spūstelėjimas, akmeniniai paminklai, rūsti ir prasminga nedaugiažodė poezija, išmintinga proza. Daug spėta padaryti per gyvenimą, kurio nemaža dalis prabėgo nelaisvėje, kovojant už Tėvynės ateitį.

Vis mažiau ir mažiau lieka tų riterių, kovojusių negalvojant apie šlovę ir patogų gyvenimą, kurio Tu, Vytautai, visai nebranginai. Užteko stogo virš galvos, artimųjų meilės, aplinkinių pagarbos, tamsaus rūbo, kurį dėvėdamas pats panėšėdavai į Vilniaus gatvėmis vaikstančią skulptūrą. Su prašmatniu kostiumu Tave pamatėme tik karste Rašytojų klubo salėje. Tarytum šypsojaisi, jau pamynęs žemiškus dalykus ir išėjęs į amžinybę...

Jadvyga GODUNAVIČIENĖ

2000, balandis

Vytautas MAČIUIKA. Antkapinis paminklas istorikui Janiui Zučiui. Architektas Vytautas Brėdikis. 1966. Granitas. Rainio kapinės, Ryga

Lituanika

*Sunkiai į dangų
 Į šimtmečio naktį
 Kyla Tavo sparnai
 Bekraščiai Atlantai
 Tau kelių pastoja
 Grumtis
 Įveikti kliūtis
 Per laiko žabangas
 Per tragišką mirtį
 Lituanika
 Sminga į širdį
 Į protą
 Į nemirtingumą
 Plaka legendos sparnai
 Šlama atminties protokolai
 Pakilo Nugalėjo Krito
 Nepasiekę Tėvynės
 Nepamirštame skrydžio
 Skeveldros raudonos
 Plaka legendos sparnai
 Lituanika
 Sminga
 Į nemirtingumą*

Prof. Benediktas Vytenis Mačiuka, Marija Mačiukienė ir Vytautas Mačiuka prie paminklo Dariui ir Girėnui. 1985, rugsėjo 18

Trys priesakai ateinančiam

*Pirma: gimtą kraštą mylėk,
Jo upes ir miškus, gintarinį pajūrį,
Tą vienintelį dangų virš savo galvos.*

*Antra: gimtą kalbą mylėk,
Jos pagalba pasaulį pažinsi,
Jos dainų niekada neužmiršk.*

*Trečia: žmones mylėk,
Tik meilė atveria kelią į širdį,
Ir dirbk kitiems, o ne sau.*

Dar nepripildytas korys

*Nepaklusnios mintys
Skrieja
Visomis kryptimis,
Vartau atminties puslapius
Nuo aušros iki vidurnakčio.
Ko tu toks nuliūdęs,
Mano viduvasari?
Dar neprarastas
Vilčių kodas,
Dar žalia žemė
Po kojomis,
Dar nepripildytas
Meilės korys,
Dar neiškrito
Mirties korta.
Nuslinko nuo žemės veido
Juodvarnio šešėlis –
Nuneš mano laimę
Į melsvą rugsėjį
Jaunystės žirgai.*

Ritmai

*Ką nudirbai, ką pasėjai –
Akys pamatys.
Viską vertina bešalė
Laiko išmintis.*

*Spindulėlis pavėlavęs
Nardo tarp šakų.
Neužmirški šilto žodžio
Pasakyt laiku.*

*Jei atrasi šviesią mintį –
Nepaslėpk savy:
Gal kitiems ji bus kaip ženklas,
Kaip versmė gaivi.*

*Nors tyli naktis už lango –
Dar neužmigai,
Nes per dangų žvaigždę neša
Nemigos žirgai.*

Vytauto MAČIUKOS piešinių parod
Menininkų rūmuose Vilniuje atidarymas. 19

Vl. 204
Vyt. 11-

<...> Skulptūroje Vytautas Mačiuka tęsia realistines lie-
vių dailės tradicijas, įgytas aukštojoje mokykloje, tačiau, ti-
pindamas kietą akmenį, pajėgia surasti savitą plastinę form-
Kaip kūrinio idėja, taip ir skulptūrine forma dailininkas lie-
ištikimas savo principams – visada būti maksimalistu. Jau e-
minėjęs – jį vilioja kraštutiniai dinamiškos, kartais tragišk-
temos: kova, laisvė, skrydis, mintis, pergalė ir pan. Akiva-
džiai tai galima matyti jo paminklų konkursų projektuose, gran-
iškalčiuose paminkluose, portretuose ar memorialinėje skul-
tūroje. Dailininkas minimaliausiomis plastinėmis formomis pa-
teikia pasirinktą temą ir visada maksimaliai skuba ją įgyve-
dinti. Tą puikiai iliustruoja kūrinių pavadinimai: „Darius ir C-
rėnas“, „IX fortas“, „Sparnai“, „Sakmė apie Leščinskį“, „R-
pestis“, „Kalbininkas prof. J. Kazlauskas“, „Šaltinis“, „Herk-
Mantas“. Neminėdamas daugelio puikių V. Mačiukos darb-
sukurtų per visą jam Dievo skirtą laiką, noriu trumpam ap-
stoti prie jam ypač brangių ir tikrai subrandintų jo kūrinių. T-
tragiškai žuvusio jauno lietuvių kalbininko prof. Jono Kazlausk-
antkapinis paminklas, pastatytas 1973 metais Vilniaus Saul-
kapinėse (arch. V. Brėdikis). Šis vienas ryškiausių skulptoriaus
darbų iškaltas iš vienalyčio gabro luito. Trijų metrų aukšč-
granitinėje vertikaloje įkomponuota alegorinė moters figūra:

Vytautas MAČIŪKA. Rasa. 1978. Marmuras

Vytauto MAČIUIKOS paroda Menininkų rūmuose Vilniuje. 1978

aukštai iškelta knyga – vertybe, vardan kurios gyveno ir kūrinys mokslininkas. Kitas daug energijos ir sumanumo pareikalavęs kūrinys – monumentali dekoratyvinė kompozicija „Šaltinis“, pastatyta Palangoje 1970 metais. Ši sudėtinga daugiaplanė poliruoto granito blokų konstrukcija atskleidė puikų autoriaus dekoratyvumo ir funkcionalumo supratimą. Labai gaila, kad jau laisvoje nepriklausomoje Lietuvoje atsirado vandalai, kurie šį puikų meninį kurortą akcentą sunaikino.

Ir pagaliau sena V. Mačiukos svajonė – paminklas Herkaus Mantui. Pirmasis prūsų žemės didvyrio plastinis eskizas gimė skulptoriaus dirbtuvėje 1971 metais. Daug kartų sumanymas buvo keičiamas ir tobulinamas, kol pagaliau buvo apsisota priemonė monumentalios granitinio kario figūros. Į šį paminklą autorius įdėjo ne tik nemažą savo santaupų, bet svarbiausia – širdies meilės. Gavęs tinkamą akmens monolitą, jis ėmė galvynėtis su daugiatonių gabro luitu. Tai buvo ilgas ir sunkus darbas. Tačiau, jau ne pirmą kartą įveikęs akmens pasipriešinimą, V. Mačiuka iškalė įspūdingą, labai apibendrintų formų herojišką Tėvynės kario, kovojusio už laisvę, figūrą. Monumentali skulptūra buvo užbaigta tik 1983-aisiais, o po metų Lietuvos dailininkų sąjunga ją padovanojo Klaipėdos miestui. Tai tarytum gulbės giesmė vitališko ir gaivališkos aistros skulptoriaus kūrybinėje biografijoje. Ir šiandien uostamiesčio svečiai bei patys miestėnai gali grožėtis šiuo puikiu plastiniu akcentu, puošiančiu miesto Herkaus Manto prospektą. <...>

Konstantinas BOGDANA

2000, balandžio 1

Vytautas MAČIULIS. Dainius. Antkapinio paminklo poetui Antanui Miškiniui detalė. 1985. Bronza

Vytautas MAČIUKA. Motina (gydytoja Antanė Mačiukienė). 1987. Bronza, skersmuo 24 cm

Vytautas MAČIUIKA. Operos solistas Vincentas Kuprys

Vytautas MAČIUIKA. Operos solistė Irena Milkevičiūtė

Vytautas MAČIUIKA. Lituauistas Jonas Kazlauskas

Vytautas MAČIUIKA. Operos solistė Nijolė Ambrazaitytė

Gydytoja Nijolė Dariūtė. 1983. Marmuras

Palanga, 1959

Vytautas Mačiuika

Atsisveikinimas

*Iki pasimatymo, Baltija,
Iki kito pavasario,
Baltos žuvėdros.
Pasiryžėliai beržai
Sūbuoja
Keturvėjų pakraštį.
Iki pasimatymo, Baltija!
Paslaptingas vilnies balsas
Pašlydi mintis
Į mirguliuojantį tolį.
Tylutėliai
Dar moja žalios pušys
Ir vaidenasi
Pavakariais
Raudonas saulėlydis
Prie jūros,
Pasakų pašvaistė
Gintaro spindesys.*

Palanga, 1999, spalio 20-oji

Ar mirtis jį išsivedė?

Mirties atvejis kas kartą mums iškelia žmogiškosios egzistencijos prasmės klausimą. Ką reiškia prasmingai gyventi? J. P. Sartre'ui mirtis atima gyvenimui bet kokią prasmę. Epikūro teiginys: „Kol gyvename, mirties dar nėra, o kai mirtis jau yra, mūsų nebėra“, – lieka tik statistika. Ir M. Heideggerio manymas, kad žmogus tol miršta, kol gyvena, primena seną teiginį, jog žmogaus gyvenimas nuo pat užgimimo tėra jo nuolatinis artėjimas į mirtį. Manoma, kad dvasinės vertybės yra nemarios ir kad dvasinė būtis nėra mirties nugalima. Šiuo atveju žmogaus nemirtingumas suprantamas kaip jo kūrybos nemirtingumas.

< >

Savo gyvenimui Vytautas Mačiuka netaikė krikščioniškų sąvokų. Todėl jam teko vadovautis čia paminėtų bei panašių autorių mirties suvokimu. Jo pastangos užčiuopti ikikrikščioniškųjų baltų mirties supratimą negalėjo būti bent kiek platesnės, nes svetimi šaltiniai šito mums neperdavė ir galbūt buvusios vienovės mus tepasiėkė menkos šukelės. Vytautas Mačiuka ligi paskutinės valandos liko ištikimas savo susikurtam idealui: mirtis jo negali išsivesti. Todėl jis susiliejo su Baltijos jūra, kad čia gyventų amžinai.

Viktoras PETKUS

Vytautas Mačiuka

Ir nebus pabaigos

Tylus tas
Medžių kalbėjimas,
Tylus tas
Šaltinio čiurlenimas
Gimtinės ažuolų pavėsy.
Virpina sielą
Neklaidingi
Gamtos ženklai,
Nenumaldomai
Veržiasi į širdį
Nemarus garsų aidas –
Ir nebaisi mirtis,
Nes gyvybės daigų
Nesunaikins mirties ranka,
Ir gyvenimo daina
Skambės šioj žemėj
Be pabaigos.

Mykolas Karčiauskas

Akmenys

Vytautui Mačiukai

amžinas skausmas
graudmolio akimis
žiūri į dangų

tarsitais paukščiai
skrenda žolynų sparnais
saulėj rituojančios dvasios

iš gelmenų
ašarų galdapėm plaukia
drumsčiasi iš padugnėlių
vanduo

1999, vasaris

Išleido

Krantai

Meno kultūros žurnalas

Leidinį parengė Marija MAČIUKIENĖ ir
Benediktas Vytenis MAČIUKA
Redaktorė Nijolė KVARACIEJUTĖ
Meninis redaktorius Helmutas ŠABASEVIČIUS
Tekstus rinko Diana ALIONIENĖ
Techninis redaktorius Arvydas REMEIKA
Maketavo Daiva MIKALAINYTĖ

© „Krantai“, 2000

Redakcijos adresas: 2000 Vilnius, ARP-3, p. d. 511

Telefonas: 224743

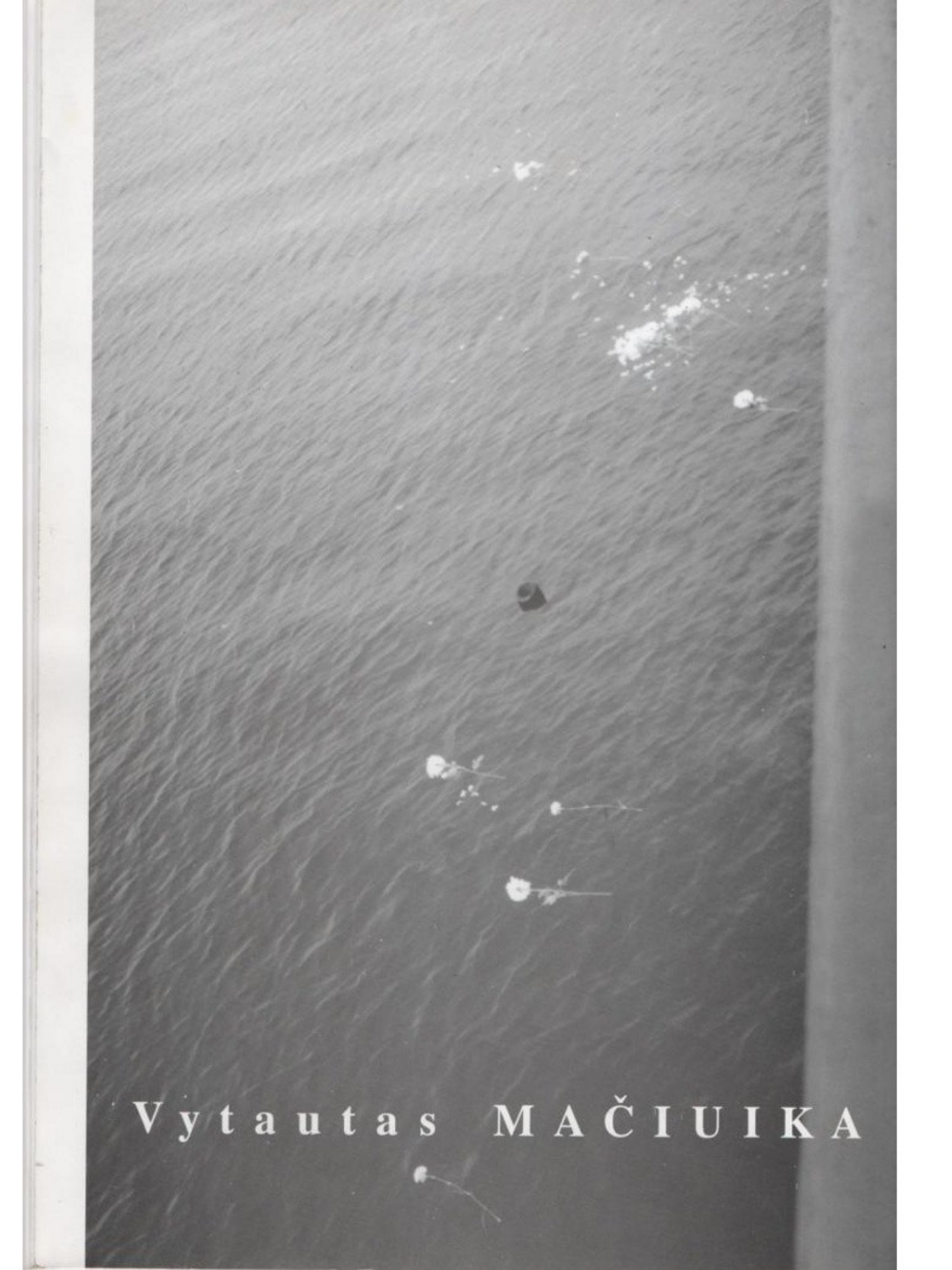
Leidinyje panaudotos nuotraukos iš Marijos Mačiukienės archyvo

PADEKA

Nuoširdžiai dekojame visiems, pagerbusiems Vytauto
atminimą tekstų autoriams, dailės galerijai „Vartai“
ir leidėjams – „Krantų“ redakcijai

M. Mačiukienė, B. V. Mačiuk

Vytautas MAČIUIKA